197
79

آیدا بر مرتبه چیغا تورغان دینی، اخلاقی و فلسفی

اسلام مجله‌سی

انسانلارنڭ سعادتی دینلی حیات و حیاتلی دین بلەن بولاچاق.

محرم ١٣٤٥ یل. ئییول ١٩٢٦ یل.

سان ٣-(١٥)

ناشر و محرر ئوچون: وای محمد ترجمانی.

УФА
Типо-литография „Октябрьский Натиск.“

٣-(١٥) نچی سانننك مندرجه‌سی.

١) اسلام دینی فنی حقیقتلره موافقتی.
٢) اسلام اخلاقینی فلسفی یاقدان تفتیش،
٣) الحدیقه الفکریه فی اثبات اله، ترجمه.
٤) ارکان اسلامیه.
٥) ثبات، وشجاعت.
٦) اسلام عالمندان جمعیت المجاهدین.
٧) دین و نصحت.
٨) خاتونلرعه قبر کیچه‌سند، سویله‌نگه‌ن وعظ.
٩) دینیه نظارتنده تصحیح ایتولگه‌ن فتوی.
١٠) آواله ئومه.

صاحب الكتاب ملا قپچاق علی بن توقباى

197 - 79 Ежемесячный религиозно-философский журнал "Ислам меджлиси". № 3,(10) Уфа, июль 1926

اسلام مجلسی

اِنَّ الدِّين عِندَالله الاِسْلام

سان ۳. محرم یل ۱۳۴۵ ایبول ۱۹۲۶ یل

بسم الله الرحمن الرحیم

اسلام دینی فننی حقیقتله‌ره موافقمی؟ (۱)

یدی سیاره‌لر صوغان قابغی کبك قات، قات یاصالمش لرمی؟ قران کریمنك بیانی نیچك؟

۲۳ قرانده ۷ سیاره‌لر حقنده ایکی آیت وار: ۱) ملك سوره‌سنده «خلق سبع سموات طباقا» آیتی ۲) نوح عم سوره‌سنده (الم ترو! کیف خلق الله سبع سموات طباقا» نظم جلیلیدر. بو حقدا قرانده ۳ نچی آیت بارلغنی کورمه‌دم.

۲٤) اوشبو آیتدن بعض مفسرله‌ر کوکله‌ر یدی قات، صوغان قابغی کبی برسی ئیکنچسی ئوستینه قاپلانمش دیوب ایضاح ویرگانله‌ر، کوبره‌ك امامله‌رده شولای آڭلایله‌ر. بورنغی علم کلام کتابله‌رنده «خرق والیتام» مسئله سیده اوشبو نظرغه مبنی اولسه کیره‌ك. لکن تفسیرله‌رده‌گی بو ایضاحله‌ر، قصه‌له‌ر، و نه‌ده خرق والیتام‌له‌ر، هیچ برسی قران کریمده یوقدر. بلکه قران بیانله‌رینه خلافدر.

۲۵) ایمدی بو مسئله‌نڭ اساس و اصلنی آڭلارغه ضروردر. بو نڭ اوچون

۱) بو مقاله‌نڭ مسئولیتی اداره‌گه عائد بولماینچا، حصوصی مقاله صاحبنه عائددر.

توباندەگی وجەلرە دقت لازمدر: ۱) عصر سعادتدە «طباق» قایو معنادە استعمال ایدلمش؟ ب) قران کریمدە «طباق» سوزی تفسیر ایدلمش می؟ ج) رسول الله افندبز طباق سوزینی تفسیر ایتمش می؟ د) سیارەلر حقندە قران کریمنڭ بیانلەری نی؟ ایشتە اوشبو ٤ وجە کامل تفتیش وتدقیق ایدلسە، قران کریمنڭ آچق بیانی، اسلامنڭ صاف نظری میدانە کیلمش اولور.

طباق سوزینە تاریخی نظر

۲٦) برنچی وجە: تاریخی جهتدن، ابن الاثیرڭ «نهایە»، سیوطینڭ الدر النثیر، اصفهانینڭ مفردات فی غریب القران، قاموس لسان العرب کبی معروف اثرلەردەن هم تاریخ اللغة الغربیەدن طباق، طبق مطابقت، سوزلەرنی تفتیش ایتدم. قولمدەبار اثرلەردن مذکور مادەلەرنڭ عصر سعادتدە توباندەگی معنالەردە استعماللەرنی طابا آلدم:

۱) ئورتمەك، قپلاب آلماق، طولدرمق معناسندە قوللانمش. استقنا غیثا طبقا «یارب! ییری ئورتوچی، طولدروچی یغمور ایلە صوغار» حدیثی کبی، اوکشف طبقە حدیثندەگی طبق، ستر، حجاب معناسندەدر.

۲) بر نسنە ایکنچیە موافق و مناسب اولمق. طباقە و مطابقة و طباقا اذا وافقە و ساواە مطابقت، موافقت، تطابق توافق معناسندە، حدیث: ابن عباس حضرتلرینڭ ابو هریرەنڭ طلاق مسئلەسندەگی فتواسینە «طبقت» دیوب جوابی موافقت ایتدڭ، اصابت ایتدڭ دیمکدر.

۳) جماعت، ترکم معناسندە، جائنا طبق من الناس (آدملردن بر جماعت بزە کیلدی. ابن عباس حضرتلەرینڭ: اذ ضی عالم بدا طبق» «بر عالم کیچەرسە، باشقا جماعت، اهل قرن پیدا اولور» روایتندەگی طبق کلمەسی کبی.

٤) یراق و اوزاق اولانلرە ئەیتلەدر. ابن مسعود حضرتلرینڭ «توصل الا طباق و تقطع الارحام» حدیثندەگی اطباق سوزی کبی.

٥) تاریخی حال و اوزگارش معناسی. عمرو بن العاص حضرتلەرینڭ انی کنت علی اطباق ثلاث» (بن ۳ تورلی تاریخی حاللردە اولوندم) اثرندەگی اطباق کبی.

٦) بر حالدن ئیکنچی حالە تحول و ترقی ایتمك. «لترکبن طبقا عن طبق» نظم جلیلندەگی طبق کبی، *)

۷) درجە، منزل معناسندە. ابن زبیر حضرتلەرینڭ معاویەگە «لیر کبن منك طبقا تخاف» سوزندەکی طبقا کبی.

۸) بر نسنەنڭ جزءو کیساکی معناسندە مستعمل. اوشبو سیکز معنالەر قران و حدیثلەردە اثرلەردە قوللانلدقلارندەن قران کریم وحی ایدلمش زماندە، عصر سعادتدە استعمال ایدلمش اولغانلەری آچق معلومدر.

---

*) بعض مفسرلەر ۳نچی معناگە دەحمل ایتسەلەردە مقامنە مناسب ٦نچی معنادر.

٩) بری آرتندن ٢ نچسی طوغمق معناسیده وار. عرب: «ولدت الغنم طبقا اذا نتج بعضها بعد بعض» اگرده قوی بر بالاسنی اوّل طوغدربده صوڭره ٢ نچی، بالاسنی، صوڭره ٣ نچسنی بری آرتندان برینی تعاقبا طوغدرسه، عرب: «ولدت الغنم طبقا» دیدر.

١٠) بر نسنەنی ٢ نچی نسنه اوستینه قاپلامق و بوندن باشقەده ٥-٦ معنالەری وار ایسەده عصر سعادتده استعمال لرینه شاهدلەر بولا آلمادم. شول جهتدن ذکر ئتمەدم. آرزو ایتەمش ذاتلەر اسان العرب ١١ نچی ج قاموس ٣ ج و باشقه مشهور کتابلەرنڭ طبق مادەلرینه مراجعت ایدەرلەر.

قران سوزلەری لغتچه قایو زمان استعمالینەقارالوب ترجمەایدلرلەر؟

٢٧) قران کریمنڭ تفسیره محتاج سوزلەری عصر سعادتده قوللانمش معنالەریله ترجمه وتفسیر ایدلر. اما صوڭغی زمانلەرده یاسالمش اصطلاحی سوزلەر ایله ترجمه و تفسیر مطلقا خطادر. مثلا: قرانده‌گی «وعلم آدم الاسماء» «بسم الله» دیکانده، اسم سوزلەرنی نحو عالملەری اصطلاح ایتمش مادل علی معنی فی نفسه آه معناسیله، «علی حرف» نظمندەگی «حرف» سوزینی «مادل علی معنی فی غیره» معناسیله تفسیر ایتو (بو کوندەده بعض اهلمر شول یولده تفسیر ایتەلەر) خطاء اولدیغنی آزغنه تفسیردن خبری اولغان ذاتلەر بلورلەر. شونڭ کبی «طباق» سوزنیده مطلقا عصر سعادتده مستعمل سوز ایله ترجمه ایدلسه درست اولوب، صوڭ احداث ایدلمش، یاسالمش اصطلاحلره قاراب ترجمه ایدلسه مطلقا خطاء دیوب حساب ایدیلەچکدر.

٢٨) ایمدی طبق، طباق سوزلەرینڭ عصر سعادتده قوللانمش معنالەرینەقارالوب مذکور نظم ترجمەیه باشلانسه ٩ قدر معنا کوز اوڭینه تزلورلەر. ایشته بویله:

١) معناسینه قاراغانده «خلق سبع سموات طباقا» «الله برسی برسنی ئورتور و قاپلار حالندەگی یوقاری جرملەرنی یدی ایدەرك یاراتدی، تقدیر، تسویه ایتدی» دیمك اولادر.

٢) معناسینه قاراغاندا: الله یوقاری یدی جرملەرنی برسنی ئیکنچسینەموافق متناسب حالده یاراتدی.»

٣) معناسینه قاراغاندا: «الله یوقاری جماعت، ترکم حالندەگی جرملەرنی یدی ایدەرك یاراتدی تقدیر وتسویه ایتدی.»

٤) معناسینه بناءً: «الله یوقاری یدی جرملەرنی برسنی ئیکنچسندن یراق و چیت اولور حالده ایدەرك یاراتدی.»

٥) معناسینه نظرا: الله یوقاری یدی جرملەرنی تورلی تاریخی حاللرده ایدەرك یاراتدی، تسویه ایتدی.»

٦) معناسینه بناءً: «الله یوقاری جرملەرنی تحول و تبدل قانونیله ترقی ایدەر حالده یدی ایدەرك یاراتدی»

٧) معناسینه قاراغاندا: الله یوقاری جرم‌لرنی برسنی برسینه آیرم منزل و درجه‌لی یدی ایده‌رك یاراتدی، تسویه ایتدی.

٨) معناسینه بناءً: الله یوقاری جرم‌لرنی بعضی بعضیسینك جزءی، کیساکی اولغانی حالده یدی ایده‌رك یاراتدی.

٩) معناسینه قاراغاندا: الله یوقاری جرم‌لرنی برسی صوکنده ایکنچسی وجوده کیلور حالده یدی ایده‌رك یاراتدی، تقدیر و تسویه ایتدی» دیمك اولادر. ایشته عصر سعادتده طبق، طباق سوزله‌رینك قوللانمه‌لرینه بناءً ترجمه‌لری بو راده تمام اول ور.

بیطرف فن عالمی بو ترجمه‌لردن نه آڭلار؟

٢٩) روایت‌لر، قصه‌لردن کوز یومه‌رق فقط «طباق» سوزینك عصر سعادتده قوللانمش معناله‌ریله آیتنك ترجمه‌له‌رینه بیطرف بر عالم کوز صالسه، هیچ شبهه‌سز توبانده‌گی وجه‌چه آڭلایه‌چق:

١) «طباق»نك برنچی ترجمه‌سندن «سیاره اولاچق خلقت پارچه‌لری، اوّلا برسی ایکنچسنی اوراب قاپلاب آلغان صیبق حالده اولمشلر، صوکره زمانلر اوتوی ایله، شول طشقی قاتدا پرده حالنده اولوب تورولمش ئولشی برنچی سیاره، قالغان صیبق، پرده حالنده اولانله‌ری زمانه‌لك اوتویله ٢ نچی سیاره، دخیده پرده، حجاب حالنده اصل منبعده قالغانلری ٣ نچی.... سیاره‌لر اولارق آیرلوب یدی اولارق توزولمشلر» دیمك معناده ایکان دیوب آڭلایه‌چق.

٢) ترجمه‌دن: «سیاره‌لر، یوروله‌ری، شکل‌لری، دوره‌لری، فضاده قویولمش مسافه‌لری، کوچوکله‌رینك بیوکلارینه تابع اولولاری، صناعت، تیخنیقه، میخانیکیت کبی حاللارنده برسی ئیکنچسینه موافق متناسب حالده یارادلمشلر» دیگان معنانی دوشونه‌چك.

٣) ترجمه‌دن: سیاره اولاچق مجموعه، سماویه اوّلا یوقاریلقنی توترغان حسابسز تورکم، جماعت حالنده اولمشله‌رده، زمانله‌رك اوتوی ایله، خلقت قانونی بویونچه یدی سیاره اولارق توزولمشلر» دیگان معنانی آڭلایه‌چق.

٤) ترجمه‌دن نتاکه بر اصلدن طووبده زمانله‌رك اوتوی ایله جراق واجنبی بر وضعیت آلان کمسه‌لر اولیورلر، شونك کبی سیاره‌لرده اساسا آنا اولان بیوك یوقاری جرمدن وجوده کیلمشلر، لکن زماننك آغملری ایله برسی برسندن آیرلمشلر، آیرم اورنله‌رده دورانه باشلامش‌لر، اوزاق مسافه‌لرده وضعیت‌لر آلمشلر. نهایت، بر سینك ایکنچسینه قارداشلك‌لری بلنماسلك درجه‌ده ایرلور حالده یدی ایدیله‌رك تسویه ایدلمش، یارادلمش» دیگان معنانی فکرلایه‌چك. نتاکه بر اصلدن وجوده کیله‌رك، اوزن زمانلر اوتوی ایله، چیت بر حاله کیلمش

قارداشلەری، تاریخ عالـملەری تیـکشرو نتیجەسندە توب صل شجرەلەرنی، قاردا-شلكلەرنی بلەچکـلەری کبی، سیارەلەرڭ توب اصل اولان آنالارنی و پلانیـتلرڭ بر اصلدن طارالمش قارداشلك لەرنی، فن عالملەری بلور بر حالدە ایتلوب توزولمش لر ایکان» دیوب حکم ایدەچك.

٦،٥ ترجمەلەرینە قارایەرەق: سیارەلەر تاریخی بر حالدن ایکـنچی حالە تحول و تبدل اصولیلە ترقی ایدەرك ییدی اولوب توزولمش» دیکان معنادە. بو تمام معناسیلە فننڭ اقتضاسیدر؛ چونکە فن نظریەسینە قاراغاندا سیارەلەر ئینیر گیەدن جزء فرد حالینە، جزء فرد ذرە حالنە، ذرەلەر مجمو-عەء سماویە حالینە، صوڭرە طوپلانمش صییق ذرە حالینە، صوڭرە کرەء ناریە، زمانلەر اوتوی ایلە حکمی عامللەر، کمیاوی فعالیت و اوزگارشلەر آرقلی بر حالدن ایکنچی حالە کوچ رەك الیرواەب حاضرگی حالینە کلوب یتمشدر. ایشتە بو ترجمەدن اوشبو معنانی آڭلارغە ممکن دیوب حکم ایدەچك.

٧) ترجمەسندن: سیارەلەر اوزلەرینە متناسب و موافق منزل و مدارلەرندە قویولوب ییدی اولارەق توزولمشلر» دیمکدر. چندندە سیارەلرڭ قویاشقا قاراغاندا هر قایوسینڭ اوزلەرینە مناسب منزل و مدارلەری وار. مثلا: عطارد مدارنی ٨٨ کوندە، زهره ٢٢٥ کوندە، مریخ ٦٦٣ ⅔ کوندە، مشتری 11 یلدا، زحل ٢٩ ½ یلدە، اوران ٨٤ یلدە، نیپتون ١٦٤ یلدە مدارلرنی تمام ایدەیورلەر. دیمك هر قایوسینڭ ئوزلەرینڭ بیوکلکلەرینە، درجەلەرینە مناسب مدار و منزللری اوزرە حرکت ایدەر حالدە یارادلمشلەر. ایشتە لغتنڭ افادەسینە بناء اوشبو معنا آڭلاونودە شبهە ایتمەیورم دیەچك.

٨) ترجمەسندن: سیارەلر هر قایوسی بیوك جرمنڭ اعضاء و کیسەکلەری اولارەق اساسابر وجودنڭ اعضالری ایکانچیلك آڭلاشیلەدر» دیوب حکم ایدەرگە فن مجبور اولاچق.

٩) ترجمەسندن: سیارەلر بر اساسدن، برسی ایکنـچسی صوڭندن صرەلەریلە، متعاقبا طوغارەق ییدی اولارەق توزولمش اولدقلەری آڭلاشیلەدر، دیوب حکم ایدەچك.

بو یوقارودە سویلانمش معنالەر، بو کوندەگی فن نظریەلەری، عالم انسانڭ تیرەن فکرلەری ایلە، خلقت حقندە الدە ایدلمش معنالەردر. بو معنالەر آرەسندە هیچ بر تناقض یوقدر. بلکی بوتون معنالر برسی ایکنچسنی تاءکید و ایضاح ایدەیورلەر. فننی جهتدن اوشبو طوغز معنالر هر قایوسی پلانیتلەر، سیارەلەر یارادلوشندە تحقق ایدەلەر. دیمك قران غایتدە قسقە و موجز «طباقا» سوزیلە فن نیچە جلدلەر کتابلەر یازوب ایضاح ایتمش حقیقتنی بر سوز ایلەگینە افادە ایتمش دیوب دهشتلەنەچك.

٣٠) «طباق» سوزینڭ عصر سعادتدە قوللانمش معنالەرنی بلدك. بیطرف عالمنڭ دیباچگنیدە دوشوندك. سویلانمش معنالر آرەسندە تناقض یوقلغنیدە فهم لەدك. عجبا شول ٩ معنالەر فن عالمی دیباچکی کبی «طباق» سوزندن هەسی مرادمیدر؟ یاکە بعض معناسی مرادمی؟ مراد اولدقدە قایو معنالەری مناسب؟» دیوب سوأل ویریلە بلور. بوڭا توبانەدەگی مادەلەر جواب وبرەچکدر.

«طباقا» سوزینی قران کریمنڭ تفسیری

٣١) قراندە تفسیرە محتاج سوزی اوّلا قران ایلە تفسیر ایدو، تفسیر دستورینڭ برنچی مادەسیدر. بناءً علیه جناب حقنڭ تفسیرینە دقت ایدەلم.

١) ملك سورەسندە: «خلق سبع سموات طباقا» نظمی صوڭندە «ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل تری من فطور، ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیك البصر خاسئا وهو حسیر» «ئەسیر گەوچی الله یاراتشندە هیچ تفاوت، کەملك کورمزسڭ، (بلکە مناسبت موافقت کوررسڭ) کوزڭی کوتەرمك یوقارویە باغڭ، بر خلل کوررسڭمی؟ صوڭرە تکرار کوزڭی کوتەرمك یوقارویە باغك، هیچ بر عیب بولەمەیەرق کوزڭ یورولەرق، مطرود حالدە اوزڭا دونر» نظمنی کیترمشدر. بو آیت «طباقا» سوزینە صفت کاشفە اولدیغندن آنی تفسیر اولادر. یاکە جملهٔ مستأنفه اولسه بیله هنوز طباقا سوزینی تفسیر و بیان اولادر. دیمك جناب حق «طباقا» سوزنی موافق، متناسب معناسیله تفسیر ایتمش دیمکدر. یعنی «سیارەلەرنی خلقتدە، صنعتدە، وضعیتدە، مدارلەرندە حرکتدە، نظام و انتظامدە، کوچوکلەرینڭ بیوکلەرینە تابع اولو کبی حاللەردە برسنی ایکنچیسینە موافق و متناسب ایدەرك بیدی ایدوب یاراتدی» دیگان معنادە اولادر. ایشتە بو جناب حقنڭ تفسیریدر. الله تفسیرندن عالی تفسیر اولماس. اللە تفسیری وار ایکان باشقە تفسیرە احتیاج توشلماس.

٣٢) نوح سورەسندە «الم تروا کیف خلق الله سبع سموات طباقا» نظمندە اولان طباقا سوزی ملك سورەسندەگی معنادە دکلدر؛ بلکە بر حالدن ایکنچی حالە تبدل واسطەسیلە ترقی ایتمك معناسندەدر. بوڭا دلیل: ١) بو آیتنڭ اوّلندە عالم انساننڭ تورلی طورلردن تبدل و تغیر یله یارادلمش اولدیغنی بیان و دعوا مقامندە «وقد خلقکم اطوارا» دیو بیورمش نظم الهیدر. بو آیت دعوا مقامندەدر.

الم تروا کیف آه نظمی شول دعوانی اثباتە کیترمش دلیلدر. گویاکە جناب حق: اللە سزلەری تورلی طورلەردن تبدللات قانونی بویونچە یاراتدی. زیراسز باقڭز ئوستوگزدە اولان بیدی سیارەلەرنی اللە بر حالدن ٢ نچی حالە تبدل وتحول قانونلەری ایلە یارادمشدر. سزدە شول

قانونلەرە تابع‌لەرسز. او یلە ایسە اللە سزی تورلی طورلاردە یاراتمشدر» مثالندە دلیل ایتمشدر. ۲) بو آیتدن صوڭ ۱۶ نچی آیتدە «وجعل القمر فیهن نورا و جعل الشمس سراجا» دیو کیترمش نظم الهیدر.

بو آیتدە تحویل و تغییرنی آڭلاتمش جعل کلمەلەر یلە آینی اوّلگی حالندن تحویل و تبدیل ایلە قویاشدن نورینی ارطوب آلور قمر حالنە کلدیکنی، قویاشنی اوّلگی حالندن اوزگارتەرك، اوت رەوشلی یانار چراغ حالینە کیتردکنی بیان ایتمشدر. بو جملە، خلق فعلینە معطوف اولارەق کشیلرڭ تورلی طورلردە اوزگارش قانونلەرینە موافق ترقی ایتمش اولدقلەرینی اثباتە - نچی دلیلدر. ۳) ۱۷ نچی آیتدە «واللە انبتکم من الارض نباتا» دو بیورمش قول شریفەریدر....

دیمك «طباقا» سوزینڭ سیاق و سباقندە اولان آیتلەر. بر حالدن ایکنچی حالە تبدل و تغیر ایلە ترقی ایتمك معناسندە استعمالنی تفسیر ایدەلەر. بناءً علیە نوح سورەسندە طباقا سوزی عصر سعادتدە قوللانمش ۶،۵ نچی معنالرندە اولدغی قران ایلە تفسیر ایدلمش دیمکدر.

ضیاء الدین الکمالی

بتمەدی

اسلام اخلاقینی فلسفە یاقدان تفتیش

توب کتاب.

بخت نەرسە

بز اوزغاندە هەر کمدە ئوزینڭ تلەکلەرینی قاندرو وە ئوزینی صاقلاو ئوچون مـ ن ـ مینلك طویغوسینڭ بولغانینی کوروب ئوتدك. بو مین ـ مینلك نڭ ترکلکنی صاقلاو ئوچون هەر حیواندە بولووی ضرور ئیکەنچلکنی دە کوردك. شولای اوق هەر کمدە اویوشوب کون ئیتەر ئوچون لازم بولغان بر «جمعیت» طویغوسی بارلغینی دە سویلەدك، بو ئیکی طویغونڭ بربرسینە بیك نق باغلانغانینی و برلکدە ئش کوروب طورمش نی بر ترتیبکە صالوغە سبب ئیکەنینی دە آڭلادق مین ـ مینلك ترقی ئیتە ئیتە جمعیت طویغوسینە بازوب چغا دیدك. شول اوق آدمدە ئوچنچی تورلی ئچکی طویغونڭ بارلغینی دە کوزدەن کیچردك. بو طویغی آدمنڭ روحی کوتەرینکی چاقلاردە تووا وە آنڭ شخصی آرزولارینی ئوزینە بویصندروب وظیفەسینی ئوتەرگە دیملی دیدك. بو تورلی أخلاقی بر قوتنی ئەللە نیتکەن طبیعتدەن طش بر کوچ دیب اویلارغە

یارامی؛ ماتورلق، سوُیوتوُیعولاری کوبمی طبیعی بولسالار، وظیفەنی ئوتەوگە بویورا تورغان ئچکی طویغیدە شولار قدز ئوك طبیعیدر. لکن مونڭ آیراتا بر خاصیتی بولسا، آنڭ فرمانینە بویصنغان کمسەنڭ، شخصی فائدەلەرندەن واز کیچوب ئشنڭ نتیجەسینە کوز صالماسدان وظیفەنی ئوتەرگە آشقنوی وشول یولدا غینە لذت تابویدر. اول کوریمەگەن‌و یراقدا تورغان عمومی فایدالار ئوچون کوز آلدنداغی شخصی فایدالاردان واز کیچە، شول یولدا اول بتون آورلقلارنی کوتەرە(١)،

وەاوشبو یولدە کورلگەن هەربر آورلق زحمت آکارغە، راحت وبخت بولب ئەور- یلەدر. آنڭ آڭوعقلیدە - ئچکی طوبغونڭ بویوروغی آچق بیلەلی بولغاندان صوڭ آکارغە بویصنا، قارشی تورو تو گل، بەلکی آنی معقولایدر. بو ئچکی قوت، کشیدە بولغان باشقا قوتلەر شیکللی ئوك، آیروم آچق أثرلەری برلە بلنگەن کی شولار

شیکللی ئوك ئوزینڭ حکملەرینی یور- یتودە کوچلیدر. مونی مین - مینلك یاکی جمعیت طویغولاری برلە صاتاشدررغە یارامی. بو ئچکی طویغو مین - مینلك هەم جمعیت طویغولاری برلە برلکدە آدمنڭ ترکلیگنی (حیاتینی) مەیدانغا کیترە. دیمەککی بولار ئوچسیدە بر برسینە نق باغلانغان بولوب، بر برسینە اوڭغایلی، جەتش (اویغون) بر یولدا ئش کورەلەر. بو مەسئلەنی تاغیدا آچقراق آڭلاتور ئوچون بز بختنڭ نیدەن تورغانینی سو- یلەب ئوتەرگە تیوشلیبز.

حەزرگە بختنی «قناعتلەنو» دیب تعریف قیلیق. بختنی بولای آلغاندە، بختلی کشی طبیعتندە بولغان بتون تلەك وەآرز ولاری بارلقغەچغوب قناعتلەندرلگەن آدم بولادر. موڭارغە کورە بخت کشینڭ طبیعتندە بولغان تورلی تلەك وە آرزولارغە قاراب ئولچەنورگە کیرەك بولا. بر کشی آشاو- ئچوینڭ مواللغی سببلی گەودە جهتندەن

(١) فذکران نفعت الذکری. سیذکر من یخشی ویتجنبها الاشقی - ئەی محمد (صلم) سین آلارنڭ ئیسلەرینە توشور، ئەگەردە ئیسکە توشرو فایدا کیترە تورغان ولسە، اللەدان قورقوچی اُلبة ئیسکەرر، یاوز ئیسە چیتکە تایار. سورة الاعلی «٩، ١٠، ١١» فذکر، انما انت مذکر - ئەی محمد (صلم) سین آلارنڭ ئیسلەرینە توشور. سین فقط ئیسکە توشروچیگنەسڭ - سورة الغاشیة

«١٢» کبی اللەتعالی طرفندان پیغمبربزگە بولغان ئندەشولار، ئەنەشول آدمدە بولغان ئوچنچی تورلی ئچکی طویغوغە قاراتوب سویلەنمشلەردر آدمنڭ یارالمش وطبیعتندە بتونلك (تکامل) گا تابا بەشرنوب یاتقان بر ئمتلو بار. شول ئمتلو آنی جسماوروحا بتونلككە تابا آلب بارا، اللەتعالی نڭ بو- یوروقـ ری ئیسە، شول بتونلك ئوچون ضرور بولغان قانونلاردان عبارتدر. مین

قناعتلەنور گە، لکن آکینك توپالعی،شفقت وە مرحمتنك یوقلغی، یاکی ماتورلق،جەم طویغولاریندان محروملگی، یاکی نادانلق وعقلدە کیمچلگی، یاکی وجدان جهتندەن طولی وەبتون آدم بولماوی، یاکی بیوك فکر، صداقت، امید، محبتدەن محروملگی سببلی بختسز بولورغە ممکندر.

دیمەککی کشیدە بولغان تلەك وە آرزولارغە قاراب بختنك درجەسیدە ئوزگەرەدر. تلەك وە آرزولار کوچەیگەن ویوغارلانغان صایون آلارنی قاندرو (قناعتلەندرو) دە قاتلاولانا وە آرزولار میدانغە کیلمەدیمی کشی ئوزینی بختسز ئیتوب حس ئیتە باشلی. حالبوکی کشیدەگی تلەك وەآرزولار آنك روحانی کوتەرنکیلگینە قاراب یوریدر. علمگە اهمیت بیرمەگەن وەآکاردان لذت آلب کورمەگەن کمسە، تاماغی توق، ئوستی بتون بولو برلە ئوزینی ئیك بختلی کشیلەردەن صانارغەممکن. شولای اوق زور اوقوغان عالم شفقت وە مرحمت حسلەری توپارو آرقاسندە، اچ یالانغچ یاکی مظلوم خلقلار آراسندە تورو بد، توگل آلارغە یاردم ئیتو، حتی آلارغە تلەگەنچە ظلم وجبر قیلوبدە ئوزینی بیك بختلی دیب ئیسەبلەرگە ممکن. شولای اوق یارتی اچ، کونینی کونگە چاق اوشدرغان بر کمسە، روحانی وأخلاقی جهتندەن قناعتلەنگەنلك سببلی ئوزینی ئیك بختلی کمسە دیب حساب ئیتەرگە ممکن. مونە جناب حقنك: «کل حزب بما لدیهم فرحون هەر گروە ئوزیندە بولغان نەرسە برلە شادلانادر. سورة المؤمنون ٥٣» آیت کریمەسیدە شوشینی آکلاتادر. شولای بولسە، بز بختنك سرینە توشنور ئوچون آدمدە تابلغان ئیك ئوستون طبیعتنی وە مونك درجەسینی بیلگیلەرگە تیوشبز. ایندی نیندی بر قناعت ئەگەردە اول بر کشیدە حاصل بولسە کشینی ئیك بختلی،قوتلی، طولی وەبتون بر آدم قیلا آلا؟ مونە بو سؤالنك جوابینە هەر کم محتاجدر.

بو ییردە ئوزلەرەن ئوزی یەنەدە بر سؤال آیاقغە باصا، اولدر دم: بختنك وظیفە

مینلك طویغوسی (آدەمدەگی باشلانغچ طویغ) کشینی مین مینلککە ئوستەرەب، آنك کشیلگینی قابلاب کیتەرگە طرشسا ئچکی طویغی آنی بتونلك (تکامل) گە، کشیلك گە تابا چاقرا. فقط کوب واقتنی آدم نادانلق یاکی عناد سببلی مین-مینلك گە بیرلەب، ئچکی طویغوغە بوینصماس بولا. شونك ئوچون آنك بتون مخلوقاندان آیورغان آدملك صفتینی ئیسینە توشروب آکارغە توغری یولنی کورسەتوب تورو لازم بولادر. پیغمبرلەرگە احتیاجدە مونە شوکاردان کیلوب چغادر، وحی الهیەگە احتیاجدە شوشی سببدەندر. امام غزالینك علم تحصیل ئیت، اول نیچکدە بولسە بر کوننی سینی توغری یولغا آلوب چغار» دیگەن سوزینك حکمتیدە شوشیدر.

گه (٢) مناسبتی نیچك؟ کشینك بختلی بولووی وظیفه‌نی ئوته‌وگه خلافه‌ی؟ بیك اوقمشلی کمسه‌لرده اوشبو حقده زور بر یاالغشقه توشوب کیلدیله‌ر.

اسلام علماسنده‌نده بر قسم خلق بخت برله حقیقت نی قابما قارشی قویوب، بولار ئیکسی، بر گه جینالورغه ممکن توگل کبی أساسندان چرك بر فکرنی بیان ئیتوچیله‌ر بولدی. آلار سوز باشنده‌اوق: «بخت تله‌گه‌نگنی ئشله‌و وه ئوزگنی گنه قایغرتو دیگه‌ن سوز بیت، حالبوکی وجدان هه‌ر تله‌گه‌ننی ئشله‌وده‌ن طییا، ئوزگنی ئوزه‌ك ئیته‌وب آلوب، ئوز فائده‌گنی گنه‌دوزه‌تو- گه یول قویمی؛ به‌س شولای بولسه بخت برله وجداننك بویوروقلاری (حقیقت) هیچ بر وقت بر ییرده جینالمی وه.و ممکنده توگل» دیله‌ر. بعضیله‌ر موڭارغه میثاللار کیتروده‌نده کیری تورمیلار:». ئه‌نه محمد (صلعم) حقیقتنی میدانغه قویو یولندا، ئوزینك قومی طرفندان خورلانا، بایقوت یاصالا، ئیلنده‌ن قوولا، صوغشلارده‌تشله‌ری صندرلا، حتی بتون مقصودلارینه یی‌تو بتون عرب ئولکه‌سینی قولینه کرتکه‌ن صوڭنده‌ده فقیرلك برله کون ئیته، یی‌تمش یاماولی کیوم کییه، قاتی قوتی ئیکمه‌کله‌ر برله تاماغینی تویدرا، قوللار کبی آشی ئچه قوللار کبی اوطرا، حاصلی دنیابختینه ئیکی تینلکده اهمیت بیرمی،؛ ألبته بو حال دنیاده بختلی بولو توگل، اول دنیا بختینی قربان قیلوب آخرت بختینی قاز- اندی. شوڭار کوره اول بختلی بولسه، آخرت تورمشی جهتنده‌نگنه بختلی‌ایدی کبی فکرله‌رنیده آڭلاتوب قویالار. ئش ئه‌لی موننك برله‌گنه تمام بولمی. آلار موڭاردان زور بر نتیجه چغاروب، حقیقت دنیا بختنده‌ن واز کیچه‌رگه قوشا، شولای بولغاچ دنیا بختینی قربان قیلوب آخرت بختینی قازانورغه کیره‌ك. لوخشاماغان و کوڭلبزگه تولماغان نه‌رسه‌له‌رنی ئشله‌رگه کیره‌ك. بولار وظیفه (فضیلت) برله بخت آراسنده زور بر آیورما کوره‌له‌ر. بولارچا وظیفه برله فضیلت بو دنیاده آور بر یوك بولا. بو دین اسمنده‌ن سویله‌نگه‌ن عجب بر قاراش توگلمی؟ جناب حق جفادان عبارت بولغان بر دنیانی یاراتو احتمالی بارمی؟ اسلام تعلیماتنده بتون یاراتلش وعالمده بولغان هه‌ر نه‌رسه وه هه‌ر بر ئوزگه‌رش خیرده‌ن عباوت توگلمی؟ بو صوڭ«سبحنك ماخلقت هذا باطلا - ئه‌ی الله بز سینی بارچا کیمچلکله‌رده‌ن پاکلیبز، سین بو جیهاننی تیکمه‌گه گنه یاراتماغانسڭ» دیگه‌ن قرآن کریم ئویره‌توینه خلاف توگلمی؟

بو وظیفه‌نی بختکه قارشی قویو فکری بیك بورنغی بر فکر بولوب، دنیادان واز کیچو، طاو تیشکله ینه کرب عبادت برله گنه شغللانو، ماناستیرلارغ یبلوب بتون دنیا راحتله‌رنده‌ن تارتنو صورتله‌رنده‌ن دنیانك

---

(٢) وظیفه کشینك مکمل آدم بولوی ئوچون موینینه یوکله‌نگه‌ن ئشله‌ر.

تورلی ییرلرده تورلیچه ظاهر بولمشدر
پیغمبر بزنك: «لاتغلوفی الدین - دینده افراط
یوق» «عن ابن عباس قال بینما النبی (صلعم)
یخطب اذا هو بر جل قائم فسأل عنه فقالوا
ابواسرائیل نذر ان یقوم فی الشمس ولا یقعد
ولا یستظل ولا یتکلم ویصوم فقال النبی ص.م. مره
فلیتکلم ولیستظل ولیقعد ولیتم صومه - ابن عباس
رضی الله عنه ئهیته، رسول الله (صلعم) خطبه
اوقوغاندا برمو باصوب آیاق ئوره تورا
ئیدی. آنك حقنده صوراغاچ، اول ابو
اسرائیل بولا، قویاشده توررغه، اوتورماسقا
کولهگهلهنمهسکه، سویلهشمهسکه وه روزا
توتارغه نذر ئهیتکهن دیدیلر. پیغمبر
محترم:» آکارغه بویرگز، اول سویلهشسون،
کولهگهلهنسون، اوتورسون، اورازاسیغی
تمام ئیتسون» دیدی. ایاکم والغلوفی الدین
فانما اهلك من کان قبلکم بالغلوفی الدین
سز دینده افراط قیلودان صاقلانگز، سز-
دهن ئلکیلر دینده افراط قیلو سببلی
هلاك بولدیلار.» کبی سوزلهری مونه
شوشندی باطل فکرلهرنی رد قیلو ئوچون
ئیدی شولای اوق الله تبارك وتعالینك:»
یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر - الله
تعالی سزگه ییگللك تلی، آورلق تلهمی.
سورة البقرة ۵۸۱» «ما انزلنا علیك القران
لتشقی - بز قرآننی سیگه مشقت چیگهر
ئوچون ئیندرمهدك. سورة طه ۲ » کبی
آیت کریمهلهری شوشندی باطل قاراشلارنی
توبندهن ییمرو ئوچون کیلشمیدر.
بعضیلار: «عالمده بختدهن ئوستنرهك
نهرسه بار، اولدر کم: «ئیدگولك» دیلر.
الله تعالی آدمنك دنیاده بختلی بولوینی
تلهمهدی، لکن ادم بختلی بولودان ئوستو-
نرهك درجهگه آشارغه ممکن، اولدا بولسه
«ئیدگو بولو» دیلر. مثلا، فقیر، ئوکسوز
حسرتلی، مظلوم کمسهلر بختلی بولماسا-
لارده، ئیدگو بولورغه ممکن دیلر. بو
ئیندی، درستنگنه ئهیتکهنده سوز برله
شایارودر. «ئیدگو» دیگهن سوز برله
«بختلی» آراسنده شریعت اسلامیه تعلیما-
تنچه هیچ بر آیورما یوقدر. فقط «ئیدگو»
دینی بر تعبیر بولوب، «بختلی» شونك
أدبیات یاکی خلق تلندهقوللانیلشیغیناندر.
پیغمبر ئیدگومی؟ آلای بولفاچ، اول بختلیده.
صاف کوکللی کشی ئیدگومی؟ آلای
بولسه، اول بختلی ایندی. بیرو آلودان
ئیدگورهکمی؟ آلای بولسه، بیروچی آلو-
چیدان بختلیرهکدر. حاصلی ئیدگودیگهن
نیمنیگنه اوروننی آلساگز، آنك اورنینه
بختنی قویوب بولا. ئیدگو دیگهچ کوکلگه
بر روحانیلق، بخت دیگهچ دنیادهغی آرزو
نك وجودده چغوب، نفسنك قذعتلهنوی
شیکللی بر نهرسه، جز آیورما توبولغان کبی
بولا. لکن درستنده، بو هیچده آلای توگل.
بولار ئیکسیده بر ئوك معنیده بولغان
ئیکی تورلی تعبیرلهرگنه. البته کیرهك
ئیدگولك کیرهك بخت دیب تعبیر ئیتگز،
مونك تورلی درجه ومرتبهلهری بار. بتون
طولی بر آدمنك بختی بر بالانك بختینه
قاراغانده بیك کوب یوغاری وه بیك کوب
طولیراقدر.

بز بختنی قناعتلەنو دیدك. طورمش هەر تورلی تلەك وە آرزولارنی آلغا کیترە تورا. ئەنە شول تلەك، آرزو وەاحتیاجلار قناعتلەندرلگەن صایون بز اوز بزنی بختلی صانیبز. کشینك بتون تلەکلەری میدانغە کیلسە، اول ئیندی بختنك ئیك یوغاری درجەسینە ئیرشە.

ئیندی ترکلکنك نی وقتدە طولی وە بتون حالگە کیلگەنینی تیکشروب قاریق. بو طبیعتدە بولغان باشقە نەرسەلەرشیکللی ئوك ئولچەولی (موزون) در. بو کرم وە چعمدان عبارت. ترکلك قازانو داغینە توگل، بەلکی طوتیلودا (انفاقدا) در. ترکلك بر توقتاوسز قازانو وچغم ئوستندە ئەیلەنوب آغوب تورا، اول شول حالندەن طوقتالدی ئیسە، عطالت (تورغونلق) باشلاب ئولوم کیلە. پیغمبربز مونی: «الید العلیا خیر من الید السفلی - بیروچی قول آلوچی قولدان خیرلیرەکدر.» دیب تعبیر ئیتدی. بو سوز ترکلکنك معنی سینی آڭلاتودە ئیك تیرەن وەقسقا بر عبارەدر. ترکلك حقندە بولغان ئیك زور قانوندە شرشی قسقاغنا سوزنك ئچینە صیدرلغان. مونك ماتورلغی شوندا: حضرت پیغمبر بو سوزی برلە آخلاقنك قاعدە کلیەسینی ترکلکنك بتون تارماقلارندە بو تعبیر ئوچون یەتشلی مثال وایضاحلار تولوب یاتا.

ئوپکەگزدە بولغان کوزەنەکلەرنی هاوا برلە طوترو ألبتە عادتدەن طش مهمدر. لکن سز مونی نیچك ئشلیسز؟ سز مونك ئوچون باشلاب طولی صولش آلاسزمی؟ بردە آلای ئیتمیسز. سز بولای ئیتەسی بولساڭز، عمردە ئوپکەڭزنك بتون کوزەنەکلەرینی هاوا برلە طوترا آلمازسز. ترکلکنك قانونی بتونلی باشقە بر یولدا بارا. ئلك ئوپکەڭزدە بولغان بار هاوانی چغاروب بترڭز، ئوپکەڭزنك بار کوزەنەکلەریدە هاوا برلە طولار. بیكنق ئشلەب کوچگزنی توتساڭز (صرف ئیتسەڭز)، شول قدر کوبرەك هاوا آلورسز، تازاق حاصل ئیتەرسز. آش - صوغا کیلگەندەدە شوشی اوق قاعدەدر. کوب آشاب ئچیم ومونگا ردان تەم آلیم دیسەڭز، باشلاب نق ئیتوب ئشلەڭز، کوچگزنی قوللانڭز، تەنگزنی آلجقدرگز، آچغرسز، وەمونك نتیجەسی اولاراق هیچ شبهەسز کوب آشاب - ئچەرسز وە آشاغان ئچکەن نەرسەلەرگز شول قدر تاتلی، تەملی هەم فائدەلی بولور. مونە ترکلك حقندە بولغان قانون شوشندان عبارتدر. کوب قازانو ئوچون کوب طوتو (انفاق) تیوشلی بولادر. ئولوم یاقنلاشسا مونك کیریسی باشلانوب گەودە ئوزندە بولغان کوچنی قوللانمی (طوتمی)، شوڭار کورە یاڭا کوچ یاڭا فوندە قازانا آلماس بولادر. شولای بولغاچ ترکلك قازانو برلە طوتونك آلماشلاشووندان عبارت ئیکەن.

ئیندی بز بالا برلە حیوانلار حالینی تیکشروب ئوتیك. کوب کشیلەر آلارنی آشاو - ئچو وە قازانودانغینە لذت آلا دیب اویلیلار. بوفکردەگی کمسەلەر ألبتە بالانك

طورمشی برلە هیچدە طانش توگللەردر. آلارنڭ شادلق وە ترکلکلەری جال ئیتو، آشاو ئچودە توگل، بەلکی بر توقتاوسز حرکتلەنولەرندەدر، کوبەلەك چەچکەدەن چەچکەگە اوچوب قزق تابا، قوشلار ئوز-لکسز اوچو وە صایراودان حضور تابالار. بالالار بر اویونغە کرشـوب کیتسـەلەر، آچغولارینی بتونلی اونوتالار. ترك بولغان هەر بر مخلوق ئەیترسگلە جیهاننڭ بتون کوچی ئوزیندە جیغالغاندای، ئوزینڭ ترکلیگینی حرکتی برلە کورسەترگە طرشا دنیاغە قارانغی یاقدان قاراوچیلار (پەسسم یستلەر) بو حقیقتلەرنی بر وقتدە کوز آلدیلارینە کیترە آلمیلار.

مخلوقلارنڭ عقللاری ئوسکەن صایون بو حقیقت تاغیدە آرتغراق کورینە بارا. اومارتا قورتلاری هیچ وقت قارا قوللار شیکللی کوچلەنوب ئشلەمیلەر، بەلکی آلار کەرەز یاصاب بال تاشیغاندا شادلانالار. قوشلار جیناق اویالارینی توزیگەندە صایری صایری ئش کورەلەر، کوچنی طوتو برلە راحت تابالار. لذت آلالار. دیمەککی بولار شوشی یولدە قناعت حاصل ئیتەلەر، قناعت ئیسە یوغاریدە سویلەنگەنچە بختنڭ ئوزیدر. لکن بو قناعت قازانودان بیگرەك ئشلەو، توزو، کوچنی طوتودان کیلەدر. شادلق طبیعتنڭ-هەر بر تارماقلارندا حکمینی یوریتە، قایداغینا بولماسون ترکلك کورینسە وە ترکلك یوغاریغە آشقنوب تاشی تورغان بولسە، آندە سوینچ وە ماتورلق حکم سورە وە بو شادلق، ماتورلق قازانودان آرتغراق ترکلکنڭ ئوزلکسز آغوی، آنڭ حرکتندەن کیلە.

حیوانلار طنچلق وتوزودە گنە توگل، بەلکی مشقت، محنت، جفاء حتی صوغش، طالاش زمانلارندا دە شادلق، لذت طویالار. بو وقتدە آلار ئوزلەرینڭ هنەر، ییذلك، باطرلق، کبی خاصیتلەرینی اورتاغە صالالار، مونە شول یولدا طوتلغان کوچدەن آلار راحت تابالار. ضعیفکە صانالغان تیبون، ئوزینڭ طنچ آغاچ باشندە تورمیچا، توبە-دە تورغان ئیت برلە شاارا، آنی ئورتەب توبەن توشە، آنی مسقل ئیتە وە ئوزینڭ ترکلگینی قورقنچ آستینە صالو برلەکو-گلینی آچا. شولای اوق تولکی حیلەکەر لگی، طاوق قاز کبی قوش قورتلار بالالارینی صاقلاو ئوچون کوچلی دوشما-نغە قارشی تورو برلە حضورلانالار. دیمەککی ترکلکنڭ بتون تارماقلارندە سوینچ، شادلق وەلذت دوام ئیتە.

طورمشقا قارەنغی قاراوچیلار، آلار طبیعتدەن یراق بولوب. ترکلکنی اورتە قلاشوچی توگل، بەلکی آنی تنقید ئیتوب اوتروچی قزغانچ مخلوقلاردر. کیفسز یاکی ضعیف کمسە هەر وقعەنڭ صوگندە قارانغیلق کورە وە هەر نەرسەگە شوملانوب قاراوچان بولا. آلار بتون حسرتلەرنی بر بیرگە ئویەرگە، زماندان زارلانورغە، قایغیلی وە کوڭلسز ئەکیەتلەرنی سویلەرگە یاراتا تورغان بولالار.

درستندە بولار چیرلی، ترکلك ئوچون صلاحیتسز آدملەردر. شونڭ ئوچوندە حضرت پیغمبر بولار توغرسندا: اذا سمعت الرجل یقول هلك الناس فهو أهلکهم. برەونڭ خلقلار هلاك بولدی دیب سوبلەنگەنینی ئیشتسەڭ، (بلمش اول کی) اول ئوزی آلارنڭ ئیڭ ئوق هلاك بولغوچیلارندر» دیمش ئیدی.

شولای بولسە، قناعتلەنونڭ قانونی آلودان بیگرەك بیرودە، قازانودان کوبرەك طوتودادر. حاضر بز ترکلکنڭ یوغاری درجەسینی تیکشروب اوزیق. البتە تابو وە قازانو یاخشی ئشدر، لکن ئیندە یگنە یاقدان قارالسادە ئیڭ تیرەن وە یوغاری قناعت آلودان آرتغراق بیرودەدر. علم آلو علم آرتندان عمرنی اوزدرو البتە کوڭللی، أما ئیندە ئویرەتو ئویرەنوگە قاراغاندە تاغیدا قزغراقدر. ماتور رسملەرنی هەر کم تقدیر ئیتە، لکن شول اوق ماتور رسمنی وجودکە کیتروچی تاغیدا تیرەنرەك لذت طویا. ماتور آوازنی ئیشتو هیچ شبهەسز کوڭللی، لکن شو اوازدە بتون یوك وەجانینڭ طاشوینی صرف ئیتوچی قدر لذتنی. طڭلەوچی البتە حس ئیتە آلمی. زور بنالار صالو، الوغ أثرلەر وجودکە کیترو، ملتلەرنڭ حالینی تورەتو، آدم بالالارینە سعادت وە بخت کیتروچیلەر وە بو یولدا بتون کوچ ودرمانینی طوتوچیلار تابقان لذتنی عادی کشیلەر بر دە شیکسز آڭلیدا آلمیلار وە مونی ئوزلەری شول درجەگە کوتەرلگان کمسەلەر گوز آلدیلارینە کیترەدە آلمیلار. پیغمبربزنڭ طائفدان طاشلار برلە قوولغاندە، طاش آتوچیلارغە خیر دعادە بولنوی، احددە تشلەری صنغاندە، مشرکلەرگە هدایت برلە دعا قیلوی، وە ئیڭ آور دقیقەلەردەدە اللهغە شکرانەدە بولنوی، مونە بولار باردا شول عالی بختنڭ نتیجەلەری ئیدی. او جفالار درستندە جفا توگل، آلار شادلق وە بختنڭ ئیڭ طولیسی ئیڭ مکملی ئیدیلەر. حصلی بخت طوتلغان کوچ وە شول کوچنڭ عالمگە بولغان گوزەل تأثیری برلە متناسبدر.

واصبر لحکم ربك فانك بأعیننا وسبح بحمد ربك حین تقوم.

بتمەدی.

عبدالله سلیمان

(الحدیقة الفکریة فی اثبات الله بالادلة الطبیعیة) ترجمەسی.

مؤلفی: فرید وجدی　　مترجمی: نجیب تونتەری.

(دیباجەدن صوڭغی مقدمە «سوز باشی»)

انسانلار هر نرسەدن بحث تفتیش ئیتوچەن، خاصیتلرن سرلەرن بلرگە طویشوچان، حقیقتلرینە توشنورگە باش سببن آڭلارغە امتلوچانلار. قای برلرندە بودرد شول قدر کوچلی بولا، بلە آلماوینە

كوڭلى كويب، روحى ئوچب چغار درجەگە كيلە. انسانغە خاص بولغان بوحالدن بو كون ايريشە آلماغان معلوماتكە كيلەچەكدە ايريشە چكلرى حاضردن اوك بلنب تورا.

خالق تعالى نڭ رحمتندن: انسانن ڭ هر برينە هر نرسەنى بر يولى بلە آلورلق عقل بيرمگان. بير گان بواسە انسانلار طفره قيلوب بيك بر افقغە (معنوى) سيكرب هلاك بولغان بولورلار ايدى.

هر بر عقللرنى شغللەندرگان مسئلەرنڭ ئيڭ بيوگى، چيشلووى ايڭ مشكلى بو دونيانڭ بارلقغە چغوون بو نظام اوزره توزوك دوامى نڭ باش سببى بولغان حقيقتلرنڭ حقيقتن آڭلاو مسئلەسى. انسان بتون راحتن فدا قيلوب بو حقيقتنى آڭلارغە طريشا، آنڭ هر بر خاطرەسى شوڭا ايريشوگە چيكدن طش آرزوون (تلەون) ئچندن سزلانوون تعبير قيلوب (سويلەب) تورا.

سيزو قووەسى، ئچكى سيزگچلرى (باطنى حاسەكرى) سلامەت بولغان كشى گرچە علمدە ئيڭ توبەن درجەدە فهمدن (آڭلاودن) ئلوشى بيك آز بولسەدا بو دردن بوش، بو مسئلەگە اهميت بيرووى باشقالردن كيم بولمى، چونكە مسئلە عموميلگى بلەن برگە خصوصى حيات مسئلەسينەدە باغلانا؛ انساندن اوزينڭ حياتينە اهميت بيرمگەن، بارلغن يوقلغن برابر كورگان برفرد (بر كشى) يوق.

حياتينە محبتى، حياتينە ضررلى نرسەلردن ساقلانووى، راحتلك يوللارن ئزلەنووى انساندە طبيعى حال. لكن كشى اوزينڭ اصلن، قايدن كيلگان قايدە باراچاغن بلكە بتون بارلقنڭ اصلن بلمى توروب كوڭل تنچلغى، چن راحتلك تابووى ممكنمى؟ البتە ممكن توگل. ئيندى آڭسز كشى دە ئوزينڭ حياتينە هر نرسەدن آرتق اهميت بيرگانگە، اصلن بلمەگاندە راحتلك تابا آلماوى بيلگلى. انسان كوز آلدنداغى نرسەلرنى بلمەوينە سرلرينە ايريشە آلماوينە اوزندن كيچەر درجەدە بورچلسا حسرتلەنسە وزينڭ حياتى باغلانغان اصللرنڭ اصلن حقيقتلرنڭ حقيقتن آ دلاماوينە نيچك حسرتلەنمەس؟ شوندايىن كشيلەر بولادر، كە كوڭللرينە بر تورلى سيزولەر اوبلا توشكاندە بتون بارلقلارندن كيچب بارلق راحتلرن يوغالتب بورچلالار؛ بولار شول حاللرندە شونداين خاطرەلر كيچرو- لرن اقرار ايتەلر. كيلەچك كونلرنڭ برندە اميدلرى كيسلگان ساعتدە طاقت قيلا آلماسلق كوڭللارى ئەرنولردن كاشكى شول ساعتدە توفراق بولوب توزانغە ئەورلوب جيللەر ئوچرب ييبەر- سە ايدى ديب تليلەر.

بر پتقە تابنوچى نڭ پتقە جلەسندن ئولگان صوڭ يوقغە چغب كيتووينە دليللەر بازووندان مقصودى نرسە؟ مقصودى اوزينڭ هلاكلكلردن نجاتن ياساغان اللەدن يالوارب سوراو ايكانى

شبهەسز. كوندە ،لڭ مرتبە ئوتره تورغان
بو شك شبهەلردن قوتولورغه استحضارا
ارواح (اسپیرتیزم) یولن كوردكندن
بوعاریداغی سوزلردن لاهوت مسئلەسی،
مسئلەلرنڭ مسئلەسی، بتون مشكللرنڭ
چیشلە تورغان اورنی ایكانی بلنر. بو
مسئلەنی حل قیلوچی محنتلردن قوتولب
منگولك راحتكه ایریشه. حل قیلا آلماوچی
دونیاغا كیلودن ئیڭ بیوك فائدەسن
یوغالتا، دونیادە ئوكنچ قایغو ئچندە یەشەب
شول حالدە دونیادن كیتە. ئلكدن بیرلی
حكیملرنی شغللەندرب كیلگان بومسئلە
بلەن بو كوندەدە بیوك عقل ئیەلری بار
فكرلرن صرف ئیتدرب شغللەنەلر. فقط
عقللرنڭ ترقی قیلووی نسبتندە مسئلەنڭ
دلیللری ئوز گاروب مطلبغه ایریشونی
ییگلەیتو اوچون لاهوت مسئلەسی ریاضی
مسئلەلر جملەسینە كرتلدی. بو ایسە اون
توقزنچی عصرنڭ آیرم مزیتلرندن بولغان،
انسانلرنڭ آلغا آتلاولرندن بیوك بر آدوم
سانالا. شونلقدن ملتبزنڭ بالالرینە حاضرگی
فكرلرنڭ نتیجەلرن كوبدندن تكرارلاب
كیلگان انسانلارنڭ علم یولنا هر بر آلغا
تابا آدوملری فطری دینبزگا یاقنلاشو
بولغانغه تیز كونده شوڭا باروب ییتب
فطری بولغان اسلام دینن، بتون انسانلار،
حق دین دیب اقرار ایتەرلر (اقرار اجماعی
بولور) دیگان سوزلر بزنی كورنب تورغان
دلیللر بلەن كورسترگە بولدق. ای الله
بواثریمی خالص رضاڭ ئوچون قیل،
اوقوچیلارنی فائدەلاندر. آمین!

(بتمەدی) نجیب توننەری

اركان اسلامیه بیاننده

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد الحمد والتصلیة، الله تعالی دین
اسلامنی بش ركن اوزره بناء قیلدی.
بو ركنلرنی ادا قیلو و بولارنی الله تعالی
قوشقاننچه ییرینە كیلترو انسان نڭ یارا-
تلووینە سبب بولونی قرآن كریمنڭ
(وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون)
آیتی بلدرەدر. معناسی: جن و آدملرنی
یین اوزمنی تانب عبادت قیلسنلار اوچون
یاراتدم، دیمكدر.

عاقل و بالغ آدملركه ایمان كیلترو
ومؤمن بەلارگەاینو، كوڭل براه تصدیق
ایتوب تل برلەن اقرار ایتو اسلامنڭ
برنچی ركنی.

ایكنچی ركن نماز. نماز الله تعالی گه
سویكلی عبادتلردن و بندە اوچون ادا
ایتو الوغ فرض بولغان عمللردن در.
بوڭا اشارە قیلوب رسول الله صلی الله
علیه وسلم (ما افترض الله علی خلقه بعد

التوحید احب الیه من الصلوة) دیگان معناسی: الله تعالی نی بر لگندن صوڭ آڭا سوبوکلی عبادت نماز، دیمك. شونڭ اوچونده، رسول الله (من ترك الصلوة متعمدا فقد کفر) معناسی: نمازنی قصدا قالدرغان کشی کفرلك گه یاقنلادی یاکه کفران نعمت ایتدی، دیمش. نماز شوندای الوغ عبادت بولغانغه آنی جمعت برله ادا ایتو و اذان اوقلو برله آڭا سعی قیلو سنتدر.

نماز زور عبادت بولغانلغی اوچون آنڭ کوب شرطاری بار، و عملنڭ الله طرفندن قبول بولنووی اوچون بو شرطلرنی بلو و رعایه ایتو لازم.

نمازنڭ برنچی شرطی طهارت: طهارت دیب عرفده ظاهری اعضالارنی پاکلاوغه ئیتوله. ظاهرنی پاکلاو لازم بولغان کبك، نمازده باطننی ده یاراماز اویلاردن و قبیح فکرلاردن پاکلاو، اداسنده خشوع و حضور برله بولو کیرەك، چونکه قلب بندەده ایڭ حرمتلی اورون، الله تعالی قاری تورغان ییردر. شونڭ اوچون رسول الله (ان الله لا ینظر الی صورکم واعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونیاتکم) دیمش شونڭ اوچون نماز اوقوغانده کییملری و نماز اوقولا تورغان اورونلاری ده پاك بولو کیرەك.

عورت اورتو: نماز اوقوشی نمازده عورت بولغان ییرلەرن اورتکان کبك، الله تعالی گه معلوم بولغان باطننی ده اورتو، قلبدن ریاء عجب و باشقه قبیح بولغان صفتلارنی چاروب کیمچیلکلری اوچون ندم و توبه قیلو کیرەك.

قبلەغه قارشی بولو: ظاهر و جهتنی کعبه طرفینه یونەلدرگانڭ کبك، قلب و جهتنی ده الله جانبنه یونەلدرمك کیرەك. وجهڭ برله قلبڭ برگه بولسون چونکه عبادتدەن مقصود ده شولدور. رسول الله ئەیتکان: (اذاقام العبد الی صلاته و کان هواه و وجهه و قلبه الی الله عزوجل انصرف کیوم ولد تامه) بتون هواسن یوزن هم قلبن الله تعالی گه باغلاب نماز اوقوغان کشی آنادان یاڭا توغان کبك بولور، دیمك. نمازنڭ رکنلری حقنده تنبیهلەر: نمازغه شروع وقتنده أیتلگان تکبیرده اللهنڭ الوغلقین تلڭ برلان سویلەگان کبك، قلبڭده شونی تصدیق ایتسن، یوقسه یالغانچی بولورسن. قیامداغی صورتڭ توبان برکشینڭ الوغ مرتبەلی داملار آلدنده توروویناو خشاغان رەوشده حیا برله بولووی لازم. رسول اللەدن (کیف الحیاء من الله) دیب سورادانده (تستحی منه کما تستحی من رجل صالح من قومك، وروی من اهلك) دیمش (١) بونڭ صوڭنده قلبنی حاضر ایتو و اویعاتو اوچون الله تعالی نی الوعلاب استفتاح منزلنده سبحانك اللهم و بحمدك نی اوقو قلبکه تورلی وسوسەلار سالا تورغان شیطاننڭ شرندن و سوسەسندن خلاص بولو اوچون تعوذنی و اقرأ باسم ربك الذی خلق) امرینه

١) احیاء علوم الدین للغزالی

انقیاد ایتوب بسم اللهنی أیتو کیرەك، موندان صوڭ سورهٔ فاتحه اوقولور: هر مخلوق عالمنڭ بر فردی وتربیهٔ الهیه ابلهگنه یاشاون خاطرگه آلوب الله تعالی گه حمد ایتو کیرەك بولغاعه (الحمدلله رب العالمن) اوقولا، بندەده قصور بولوون خاطرگه آلوب اللهنڭ رحمتنه التجا کیرەك بولغان اوچون (الرحمن الرحیم) اوقولا، کیك رحمتکه تایانو بطر غرورعه اوندەگانلگی اوچون الله تعالی نڭ جلال و قهر صفتلارن خاطرلەتو اوچون (مالك یوم الدین) اوقولا.

الله تعالی نڭ تربیەچی، رحمت ایتوچی و مجرملرگه و عید قیلوچی بولووی آیتلگاندن صوڭ عبادتکه لایق فقط بر ذاتکنه ایکانلگینه ایناوب (ایاك نعبد) اوقولا. عبادتلرنی ادا قیلو فقط الله تعالی نڭ یاردمی بلەنگنه ممکین بولوون اویلاب استعانت قیلوب (و ایاك نستعین) اوقولا. قلبنی حمد و استعانت برله قوتلەدکدن صوڭ الله تعالی دن هدایت صوراب (اهدنا الصراط المستقیم) اوقولا. بو یول اللهنڭ غضبی اینگانلر و ضلالتده قالغانلار یولی بولماینچه، هدایت و اسلام نعمتی برلان حرمتلنمشلر یولی ایکانلگی اوچون (صراط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم ولا الضالین) اوقولا. الله تعالی دن دعانڭ قبول بولنوون امید ایتوب آمین دیمك کیرەك. صوڭره کوچو تکبیرلرن آیتوب رکوع و سجدەگه بارمق ایك

حرمتلی اعضا بولغان یوزنی توفراقعه قویب، اوزنڭ هدایت نعمتنه شکرانەدن عاجز بولوون بلدرمك کیرەك. رکوعده الله تعالی نی کیمچیلکلردن پاکلاب (سبحان ربی العظیم) وسجدەده (سبحان ربی الاعلی) دیمك ایله برنچی رکعت تمام بولادر. ایکنچی رکعت شول رەوشچه ادا قیلنور مگار تعوذ بسمله وثنا اوقولماس اولترشده التحیات اوقولور (السلام علیك ایها النبی) قولنده رسول اللهنڭ صورانی کوڭلگه احضار ایتولور. تحیت صوڭنده اوزینه و جمیع مؤمنلرگه صلاح بولغان نرسەنی صوراب (ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الاخرة حسنة وقنا عذاب النار) کبك سعادت دنیاویه و اخراویەنی جامع بولغان مأثور دعالارنی اوقو کیرەك. نماز همتنی جمع ایتوب دعا ایتولدکده علوم باطینه اربابینه مکاشفه و علوم ظاهریه بلەن اشتغال ایتکانلرگه دقیق مسئلەلر و حکمتلر ظاهر بولو وقتی دور. بونی ایسه اهل بصیرت و تجربت گنه ادراك قیلا و بونی انکارغه اصلا یول یوق. یوقاریدا یازلغان شرط و صفتلارنی جییب نماز اوقوچیلار حقنده الله تعالی قرآن کریمنده (قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلاتهم خاشعون) دیب آخرنده (اولئك هم الوارثون الذین یرثون الفردوس هم فیها خالدون) وعدەسنی قیلمش.

نمازنی قویوچیلارغه قیلغان وعیدی (ما سلککم فی سقر قالوا لم نك من المصلین)

آيتنده مذكوردور، ای احوان دين! نمازنی اداٴعه عدتلی وب بونداى و عيدلردن خلاص بولو چارەلرن اويلار گزدن چعارماى طشولار گز لايق. نمازنك بس وقت مشروع بولووى و باشقەچه حكمتلرى: نمازنك بس وقت بولوو ينك حكمتى، نفس امارەنى نفس مطمئنەگه ايندرمق يالقاولق وعاجزلك كبك صفتلارنى كيتو- رمك اللهتعالى نك ربوبيتين و وحدا- نيتن دائم خاطرده توتماق و بو حسنى دائم ياڭارتب تورماق اوچوندر. جماعت بولوب اوقوده مسلمانلرغه برگه جيبلب قرنداشلقنى ياڭارتو، الفتلنو و ياردمله- شوگه امكان بيرمكدور، نمازده هر كم باى و فقير بولسون مساوى بولا. نی قدر باى كسى بولسن فقير و مسكينلر بلان قاتار توراده ياكه فقيرلار نك آرتندە توراى، باى و فقيرلار الله تعالى قاشنده هر قابوسى. بر تيكز بولوون كوكلگه سكدرمك كيرەك. هيچ كمده بايلق بلەن آرتق بولمايدور. (ان اكرمكم عند الله اتقاكم) مفادنچه آرتقلق تقوالق بلەنگنه بولوون بلدرە، نمازنى تمامدان صوڭ سورة فاتحه، آيت لكرسى، شهد الله الايه، قل اللهم الى بغير حساب اوتوب تسبيح، حمد و تكبير صوڭنده كلمهٴ توحيد اوقوب تماملاب دعاٴ ايتمك و نمازنكده مقبوليتنى الله تعالى دن رجاٴ ايتمك تيوشدور.

خادم الطلبا والسالكين قاضى
قوانای بن حوش دولت.

ثبات، شجاعت

دنياده شوندى آدملر كورندركه بتون مقصودلرى مادى فائده تابو، كوبمی آزمی بولسەده اوزينه بر نرسه حاصل ايتو بولادر. مونلرك ترك وقتلرندەده دنيادن اوتكا- نلرندن صوكده ياخشى اسملەرى تارالو و ياكه آردلرينه ياخشى اسم قالو فكرلرى برده اشارى بولمى بر تورلی مادى فائده تابولاچق بولسه دنيانك آستى اوستكه كيلسون آزغنەده اثرلەنمى.

دنياده شوندى آدملر بولادركه كونلەرى نيچوك اوتسەده اوتسون، حقلرنده خلقلر، نى سويلەسەلرده سويلەسونلر بو اشلرگه التفات ايتميلر بلكه فائدەلى ئش اشله- ونى و اوزلەرندن صوڭلرغه خدمت كورسەتونی، ادب و اخلاق هم‌ده نشاط و غيرت خصوصلرندە اورناك بولونى اخص آمال اينەلر و شوشى يولده سعى و غيرت كورسەتەلر.

بو آدملر، شوشى يولده اوتغه تو- شوىده صوغه باتونيده بر نرسەگه صانامیلر و هيچ بر مانعغه اهميت بيرميلر، بو ئش «ثبات» بولوب شونك بر ده صفتله- نوچيلەر «ثباتلى» كشيلر بولوب صانالالار.

«ثبات» دیگان سوز تللەردە کوب یوری، کاغدلردەدە آز یازلمی. شولای بولسەدە بو مرتبە بیك عزیزو مصداقیدە آز بولا. شونڭ ایچون بولسە کیرەك عرب شاعری:

لکل الی شاء والعلی حرکات
ولکن عزیز فی الرجال الثبات

دی. مضمونی: «بلندلکنڭ و همتنڭ ئیك یوقاری درجەسینە ایرشو قصدی و تلەگی هر کمدە بولا لکن بو مرتبەگە باروایچون ثبات ـ کیرەك، ثبات دیگان نرسە کوب کشیدە بولمی» دیمکدر.

«شجاعت»، بز نڭچە بهادرلق (باتىرلق) در. مونی «تهور» (افراطلق) برلە «جبن» فریط) اورتاسندە بر حال دیلەر. «شجاعت» نڭ انواعسی کوب.

بعض آدملر صوغشلردەوبعض آدملردە سیاست اشلرندە بعضیلر هنر، کسب و صناعت طوغرولرندە و بعضیلردە علم تحصیل ایتودە «شجاعت» کورسەتەلەر.

اوشبو شجاعتلرنی ایکنچی تورلی ایتوب بدن (تەن) شجاعتی، سیاست شجاعتی، مدنی شجاعت، ادبی شجاعت اسملەری برلەدە یورو تولر.

ادبی شجاعتدن باشقەلری کوبرەك شهرت سویو مادی فائدە حاصل ایتوکبك اشلردن حاصل بولغان حالدە «ادبی شجاعت» عالی فکردن طوغان بر فضیلت بولادر. ایکنچی تورلی ایتوب أیتولسە «ادبی شجاعت» آدم بالالارینی یوقاری کوتەرە طورغان حقیقی فضیلت بولوب باشقە شجاعتلر باری ظاهر و صناعی نرسەلر گنەدر.

باشقە شجاعتلر برلە صفتلانوچیلر اوزلرندە شوندی بر صفت بارلقنی بلگانلری حتی شونڭ برلە باشقەلردن کوتەرلوب یورگانلری حالدە «ادبی شجاعت» ایبەلری بتونلەی مونڭ کبر یسنچە بولالار. مونلر اوزلرندە شوندی کمالات بار دیب‌دەبلمیلر، بر قدر بارلقنی بلوچیلردە شول بار قدرسینە رضا بولمیلر.

دین اهللری، ایمانلری یقینلری قوتلی بولو نسبتندە اوزلرینی کیمچیلکلی صانیلر، علم اهللری علملری آرتو و کوبەیو نسبتندە اوزلرینی عاجز و بامەوچی‌ایتوب تانیلر و هر وقت علم و معرفت آزلغندن شکایت ایتەلر، دائم کیمسنوب‌عمر سورەلر.

دنیادە شوندی حالدە کشیلر بولا: دوستلری طرفندن کیلەچك مادی ومعنوی فائدەلرنڭ طوقتالوندن و دوشمنلری طرفندن طعن ایتولوب و عیبلەنوب سویلەنولرندن اثرلەنمی حتی جانلرینە قصد ایتولەچگینی بلگانلری حالدە التفات ایتمی اوزلری حق دیب بلگان سوزلرینی سویلیلەر، یازالر وشائع ایتەلر. موندی آدملر ایسکی، زمانلردەدەبولغان‌ایدی بو زمانلاردەدە بلکەبولاطورغاندر، باردر.

موندی کشیلر «ادبی‌شجاعت» ایبەلری بولالر. رسوالله حضرتلەرینڭ: «لاتزال طائفةمن امتی‌ظاهرین علی الحق لایضرهم

من خلقهم حتی یأتی امرالله»(۱) دیگان خبرندن مقصودی شوشنـدی کشلیر بولسه عجب توگل. مضمونی: «الله تعالی نڭ اوزینه معلوم بـولغان وقتی ییتکـەن گـه قـدر امتم اچنده آشکاره روشده حقلقغه خدمت ایتوچی وحق یولدا دوام ایتوچی برطائفه بولور، مونلرنی کوزلردن توشررگه واعتباردن چقاررغه طرشوچیلرنڭ حرکتـ لری واجتهادلری ضرر بیرمەز» دیمکدر.

آدم بالاسی ایچون «ادبـی شـجاعت» درجەسنده الوغ کمالات یوق، بـرلووی ممکین ده توگل. مـونڭ کـامـل معناسی برله حرمتلو پیغەمبرلار صفتلانغانلر ایدی. مونلر یـالگز باشلاری برله بتون جهان خلقینه قارشی چقوب اوز خدمتلریـنی اوتەگانلر ایدی.

مونلر، بایلق وعسکر دیگەن معنوی ومادی کوچلردن یراق بولغانلری، ئوز زامانلارندا بولغان خلقلارنڭ برر تورلی صنفینه آزغناده تایانماغانلری خدمەتلرینی ایتوگه زمین بولماغان حالده دنیاغه چقالر د الله حکمینی اعلام قیلەلر و ایرشدرەلر وحق دینگه دعوت ئیتەلر ایدی.

پیغمبرلردن صوڭ ایندی بو فضیلت چن دیندارلر برله درست علم صاحبلرنده بولادر. مونلر اوز زمانلرندەغی خلقلرنڭ قارشولقلرینه، عیب ایتولرینه، کولو و مسخرلکلر یاصاولرینەغنه توگل حتی مادی کوچلرگه و کوز اوکلرنده، کورلـیب

۱) صحیح مسلم. ج ا ص ۱۰٤.

طورغان فاجعەلر و داهیەلرگەده التفات ایتمی اوز مسلکلرندەدوام قیلەلر، حق دیب بلگان سوزلرینی سویلیلر، اوکدن و صولدن تارتولرغه قارامی اوزلری یونه‌لگان نقطەغه بارالر، حسن نڭ یاراتوی و حسین نڭ غیبب ایتوی برله اشلری بولمی.

دین بولنده ادبی شجاعت کورسەتکان کشیلر کوبلر. مثال ایچون برایکی ذاتنی ایسگه توشرودەضرر بولماز.

۱) بلال بن رباح. برعرب باینده قول بولوب حزمت ایتکاننده ایمان کیتورگان ایدی. بای، رسوالله‌غه بیك دشمن ایدی. ایمان کیتورگانینه آچولانب، موینینه آرقان باغلیده اوچینی بالالرغه بیرەدر، بالالر مونڭ برله اوینیلر، خلقلر کولشەلر دی. مکەده قزو کونلرده ایت قوورلق بولغان قزو تاشنی مونڭ کوکرەکینه قویادرده باسدروب چالقن یـاتقرادر.: «اگرده محمدگه ایپەروکدن قایتسەڭ موندی اشنی طوقتەتام» دی ایدی. بلال آزغنەده فتنەلەنمەدی وتوزدی (۱)

۲) سمیه. عماربن یاسر آناسی بولغان بو کنیزەکنی خواجەلری اوت برلەعذابلادیلر و آخرندەده اوتغه پشروب اولدردیلر. همیشەده دیننده ثابـت بولـدی، ایمانـنا ضعیفلك کیترمەدی(۲).

۳) زنیره. ایمان کیتورگانی ایچون ایپەلری بو خاتننی کوب عذابلادیلر (۳)

۱) الاستیعاب. ج ۱ ص ۵۹.
۲) اسد الغابة. ا ج ل ص ٤٨١.

٤) خباب بن الارت.ـ سلمان بولغانی ایچون مونك خاتون حواجەسی دیالانغاچ تەنینه تیمور قزدروب باصادر ایدی (١). توز ودرجەسندن اوتکاچ خباب رسول حضورینه باروب زارلانغان ایدی. شول وقت رسول‌الله حضرتلری یواندی و : «اوزاق وقت اوتمەز بو دین‌نی الله‌تعالی دنیاغه فاش ایتەچك، صنعا شهرندن یولغه چقغان کشی اللەدن باشقه هیچ کمدن قورقماغانی حالده حضر موت شهرینه بارب کرەچك لکن ایندی سز آشوغاسز!» دیب سویلەدی (٢). واقعده خباب شوشی خبرنك درست بولوینی اوز کوزی برله کوروب وفات ایتدی.

مونلردن باشقەلرده بار، تابعینلر عصرلرنده و آندن صوڭغی وقتلردەده بولوب طوردی.

چڭغز خان و هلاکو، اسکندرالماقیدونی و تیمورلنك، نادرشاه و ناپلیون و باشقەلر صوغشلرده و سیاست اشلرنده شجاعت کورسەتدیلر و شوشی سببدن اسملری‌ده بو کون‌گه قدر سویلەنوب دیلدی. لکن مونلرنك شبو جسارتلرندن و شجاعتلرندن دنیا و دنیاده بولغان آدم بالالری نیندی بر فائده کوردی؟.

درست، مونلرنك شهرتلری زور لکن مونلرنك شهرتلرندن حاصل بولغان نتیجه و آدم بالالری ایچون بولغان فائده «شرپی» یاصاونی باشلاب چغاروچی فائدەسی قدرگنده یوق.

ادبی جسارت ایەلری بر تمچی حرام قان توکمەگانلری حالده آدم بالالری ایچون بیك فائدەلی اشلر طودرغانلر، حالده باشقەلرنك هنرلری الله تعالی‌نك بندەسینی ییمرو و اوزاری بیررگه‌کوچلری ییتمەگان جانلرنی آلو بولادر. بوایکی تورلی حالنك آیرماسی کوك‌برله یېر آراسی قدر یراق. نیندی‌گنه‌بر طبیعتی‌وخلقی‌بوزولماغان کشی‌گه حاج بولاسك دیلەمی یاکه ابن‌رشدمی؟ دیسەلر و یاکه ناپالیون بولوڭنی یاراتاسڭمی یوتسەغا ایله بولوڭنی‌می؟ دیسەلر هیچ ترددسز «ابن رشد بولو، ایدم، غالیلەنی غبطه ایتەم!» دیب جواب بیرەچك.

«ادبی شجاعت»نڭ زور کمالات و قیمتلی فضیلت ایکانلگی سویلەندی لکن بیك کیرەکلی بر سوز هیشەده أیتولمی. اول سوز: «ادبی شجاعتدن باحشی ییمش آلو و فائدەلی نتیجه تابو ایچون بر شرط بار، اول ایسه ثبات برله برلکده بولوچیلقیدر» دیبودن عبارت.

واقعده «ادبی شجاعت»، «ثبات» برله برلکده بولسەغنه فائده بولورغه ممکن. ثباتی بولماغان کشینڭ شجاعتی‌دەوجسارتی ده ثمرەسز و حاصلسز بر اشدر. آنده معنا چقمی، معنا چقونی کوتەرگەده یارامی.

---

٣) الاصابة ج٧ ص ٩١.

١) انسان العیون فی سیرة الامین والمأمون ج١ ص ٣٢٧،

٢) صحیح البخاری. ج ٨ ص ٥٦.

جبل اوكغاینه یوروچی كشینڭ شجاعتی ده جیل، جسارتی ده جیل. موندی شجاعتنڭ بولوینه كوره بولماوی یاخشی.

مقاله روشنده یازلغان بو سوزلر، خصوصی بر آدمگه تنبیه وجوابدر. خواجه نصرالدین افندی ایشەگی قبیلندن مونی اوزبنه جواب ایكانلیگنی شول كشی اوزی بلە حتی «اسلام» مجلەسنده «البته میڭا بر جواب بیراور» دیب كوتوبده طورادر. شونڭ برله برلكده:

اخاطب دعدا والمرام بهند
فقصدی هند والمقال لدعد

دیرگەده مجبورمن.

رضاءالدین بن فخرالدین.

(اسلام عالمندان) جمعیت المجاهدین

سید احمد وفاتندان سوڭ مجاهدین حركتینڭ برنچی دورەسی كیسوله. هند یلغاسی بویندا (آمبالا) شهرندەن اوتز چاقرملار مقداری توبەنلكده بولغان (سیتانه) دهمجاهدین فرقەسینڭ قالدقلاری یەشرننەلر. سیتانەنڭ سوغش ئوچون بولغان اهمیتندەن فایدالانوب بولار پارتیزان فرقەسی رەوشنده سیكخلارغه هجوم ئیتەلر وماللارینی تالیلار ئیدی. ١٨٣١ نچی یلدان ١٨٤٤ نچی یلغاقدر مجاهدین جمعیتی منتظم ئش قیلا آلمادی، قیلغان ئشیده ترتیبسز حركتلردن عبارت قالدی.

شول یللاردا هندستاننڭ ئچكی ولایتلەرندەن عسكری كوچ هم مال كیله باشلاو بلەن جمعیت ینه ئوزینڭ سیاسی وعسكری وظیفەسن ادا ئیتەرگه كرشه.

هند ئچنده سید احمدنڭ وكیلی بولب ولایت علی ئش قیلادر ئیدی. ١٨٤٠ نچی یلدا بونڭ توغان قرنداشی عنایت علی ئوچوز كشی هم كوب مال بلەن هندستان ئچندەن سیتانەغه كیلدی. ١٨٤٤ نچی یلدا ئیكنچی مڭ عسكر بلەن ولایت علی دەبونڭ قوتینه كیلوب قوشلدی. مجاهدین جمعیتنه ئچكی هندستان بلەن علاقه وباغلانش ته توبیك مشكل: پنجاب آشا علاقه تونارغه آرادا سیكخلار مملكتی بار ئیدی. بولارغه مجابره یولی فقط سیند، افغانستان، بلوجستان آشاغنناقالدی. ١٨٩٣ نچی یلدا سیند آنگلیه قولینا كرگەچ بولارغه هندستانداغی مركز بلەن علاقەده بولغو عسكری فرقەلەر كوچروینه مشكل لشدی.

مجاهدین فرقەسی موندان سوڭ باراق قوة وعسكری كوچلەرن سیكخلار بلەن اتفاقده بولغان كاشمیر ماغارچه سینه یونەلدرەلەر. بو سوغش نتیجەسنده مجاهدین حازار ومظفر آباد شهرلەرن قوللارینا كرتەلەر، لكن بو ئوستونلكلری اوزاقغه سوزلمادی.

١٨٤٦ نچی یلدا هندستان قطعەسن ئوز قولینه كرترگه توتونغان آنگلیه

ئیمپیریالیزمی هندستاننڭ شمال طرفندە بولغان سیکخلار حکومتن بتردی ١٨٤٩ نچی یلدا سیکخلار بلەن ئیکنچی تابقر سوغش سوڭندا پنجاب‌دە آنگلیە ملکینە کردی، مجاهدین فرقەسینەقارشی سیکخلار اورنینا آنگلیە عسکرینڭ اشتیکلاری کیلب چقدی.

١٨٥٣ نچی یلدا کاشمیر عسکری ئیکیمڭ مقدارندە بولغان انگلیزلەر بلەن هندیاغەسینڭ اوڭ یاغنداغی مجاهدین فرقەسی بیرلەشکەن «قوتل» شهرن آلدیلار.

آنگلیزلرنڭ حدودگە یاقنلاشوی بلەن مجاهدین جدی حرکتکە وفعالیتکە کرشدیلەر. جمعیتنڭ رئیسی ولایت علی‌نڭ توغنی عنایت علی مغول‌خانلارندان بهادرشاه بلەن یاقن مناسبتکە کروب، آندان کوب یاردەم، عسکر ومال آلدی. مجاهدین فرقەسی هجومگە حاضرلەنب، بو هجوم وقتندە هندستاننڭ مرکزی‌دە آنگلیزلەرگە قارشی عمومی رەوشدە قیام‌ئیتەرگە قرار ایتلدی. ١٨٥٧ نچی یلداغی‌سپاهیلەر قوزغالشی وقتندە مجاهدین فرقەسی‌دە شمالی هندستان حدودندە هجوملەر یاسی باشلادی. سپاهیلەر قوزغالشی وقتندە افغان امیری آنگلیەگە طرفدارلق ئیتب، حرکتکە قاتناشمادی، بی طرف توردی. ئەلی‌گنە آنگلیە طرفندان حکومتلری، استقلالیتلری‌بترلگەن سیکخلار سپاهیلارغە بولشلق ئیتو توگل، قیامچیلارنی‌تاپیب ئوچون فدائی ارلار اق آنگلیەعسکرینە یازلدیلار. اسلام دولتی توزو آنگلیزلەرنی‌دە سیکخلارنی‌دە ئورکتدی شمالی هندستاندە انگلیزلەرگە قارشی سوغش آچوچی فرقە باری مجاهدین جمعیتی گنە بولب‌قالدی. آنگلیز مؤرخی ئویلی: «شمال حدودندەگی قوزغالولار متعصب مجاهدین طرفندان باشلاندی، آلار ایسە وطننی چیتلەردەن قوتقارو یاغندا بولغان خائن راجەلەردەن یاردەم آلوب توردیلار» دی.

بو جمعیتگە عمومی قیام یاساو ممکن بولمادی بو قوزغالودە کوبرەك ئش کورگەن قدوس، کحیل قبیلەسی بلەن میالخان یاقنداغی مجاهدلر اویوشماسی بولدی. مجاهدلرنڭ بر بولکی تاوچیلار برلەن برلەشب، حدودنی چیغب (نەوشیر)شهری تیرەسندە مقدس جهاد اعلان ئیتدیلر. دیرلی خلقدان آلنغان ٥٥، ٢٤، ٣٧، ٥ نچی پولقلارداغی آنگلیز عسکریلری مجاهدلریاغینە کوچدیلەر. آنگلیەحکومتی حالنڭ مشکللگینەقاراماسدان‌مجاهدلەرگە قارشی قویغان کوچن آرتدردی، ئوچ مڭگە یاقن جیتدی. ئیکی مرتبە موفیقتسز هجومدان سوڭ آخرالامرآنگلیزلەرمیالخان شهرن آلدیلار، شهری خراب ایتوب ییر بلەن تیب تیگز قلدردیلار، خلقن قایسن آتوب، قایسن مجبوری خدمتکەییبەردیلەر.

آنگلیزلەر بوواقعەلەردە بتون‌عسکری کوچلەرن مجاهدلەرگە قارشی قویب، آلارنڭ قورقنچلی قوة بولوون حسابقە آلدیلاردا‌هر تورلی یول بلەن بولارنی بترگە، قررغە کرشدیلەر.

١٨٥٩ نچی یل ئچنده آنگلیزله‌رنڭ ٥ مڭ مقدارنده گینیرال (قوتتون) کامانداسی آستنداغی عسکرلری سیتانوغه هجوم باشلادیلار. مجاهدله‌ر نق قارشی تورسالاردا شهر آنگلیزله‌ر قولینه کوچدی. و سوغشدا مجاهدله‌رنڭ رئیسی امیرنور الله شهید بولدی.

سیتانو شهری کیتو بله‌ن ده‌مجاهدلار تارالمادیلار، بو جمعیتنی یاڭادان اویوشدرو شرفی هندستان ئچنده‌گی یه‌شرن اویوشمالار ئوستینه توشدی. قطعه‌نڭ اچنده‌ن عسکر ومال بله‌ن یاردم بیرلو آرقاسندا جمعیت ینه تیز آرادا اویوشدی.

بو دورده‌جمعیتکه رئیس سیاستده‌ن خبردار وبهادرلقده مثلی بولماس مقصود علی اسمنده بر کشی ایدی. اول اوزینه خط حرکت ایتب ایکی نرسه‌نی آلدی. برنچی اویوشمانی کوچه‌یتو ئوچون حدود بویندا‌غی قبیله‌له‌ری برله‌شدرو آنگلیزله‌رگه قارشی قویو، ئیکنچی، قطعه ئچنده‌گی یه‌شرن اویوشمالارنی جه‌یو، خلق آراسینا تاراتو. وکیلی لیاقت علی بارود کنه‌زلگی حاکمی «گیکوار» حیدر آبادلی قطامڭ برادری آصف الدوله‌نی‌ده ئوز طرفینه کوچردی. بیرلی حاکمله‌رهم راجه‌له‌ر بولارغه هر تورلی یاردمنی وعده قیلدیلار. گیکوار بارودی سوغش ئوچون ئیللی مڭ روپین اعانه قیلدی، ١٨٦٣ نچی یلدا مجاهدله‌ر بار قوتلرن جییب خرابه‌لککه ئه‌یله‌ندرلگه‌ن سیتانو شهرینه کیلوب آنگلیزله‌ر ئوستینه پارتیزان سوغشن باشلادیلار.

آنگلیه - هندستان حکومتی مجاهدله‌رگه قارشی چیمبیرلین کامانداسی آستندا اون مڭده‌ن آرتق عسکر ییبه‌ردی. بو کونگه قدر آنگلیزلر طرفندان بوقدر عسکر کرتلگه‌نی یوق ئیدی. مجاهدلر حمایه‌سی آستنده بولغان قبیله‌لر بیرلرینڭ هر آدومن بیك نق ساقلارغه کرشدیله‌ر. آمبال تاو کچیدن آلغاندان سوڭ آنگلیزلر هندستان بله‌ن مخابره‌ده‌ن کیسدیلر، هر یاقدان دوشمان قبیله‌له‌ر بله‌ن اورالنوب عسکرلرینڭ ١٠ $^{0}/_{0}$ دن آرتغن تلف ایتوب بیك مشکل موقعده قالدیلار. رسمی خبرلرگه بناء ٩٠٠٠ آنگلیز عسکری بر آی مدتنده ئوزلرینڭ ادرنلاشقان بیرلرن کوچکه گننه ساقلی آلدیلار. مؤرخ ئویلی: «آلتون چیمبیرلین عسکرینڭ کیمچلکله‌رن توتردی. سیاسی آگینتلار قبیله باشلقلارن ساتوب آلوب دوشمان قبیله‌لرنی بزگه آوشدردیلار، ئیکی مڭ میقدارنده کیلگه‌ن یاڭا قوت آنگلیزلرگه مجاهدینله‌رنی مغلوب ئیته‌رگه یاردم بیردی» دی. (بوتیروللار) ئوز بیرله‌رنده مجاهدین فرقه‌سینه بیرله‌شرگه اورن بیرمه‌یه‌چه‌کلرینه وعده قیلدیلار.

حدودده‌مجاهین بله‌ن سوغشقان وقتده آنگلیزلر مملکت ئچنده‌گی یه‌شرن اویوشمالارنی‌ده قاتی تعقیب آستینه آلدیلار. لیاقت علی نڭ باشن چاوب کیتروچیگه اون مڭ روپین بوله‌ك وعده قیلدیلار، کوب ده ئوتمی بو بومبای واکزالندا توتولب

حبسکه آلندی آصف الدوله‌ده حبسکه آلنوب
قاراکٔعی ویالغوز بولمه‌ده وفات ئیتدی،
بولمه‌دیوارینائوزینکٔ وجه‌عیتینکٔ ئشله‌گه‌ن
ئشله‌رینکٔ حسابن قزغانچلی ره‌وشده یازب
قالدردی. :«آصف چه‌چه‌ك بورۇسی ئیدی،
آچلماسدان ئلك هلاك بولدی» دیمش.
جمعیت حقیقت بیك نق تارقاتلدی، قطعه
ئچنده‌گی رئیسله‌رده‌ن جهازی علی بله‌ن
احمدالله‌ده آنگلیز قولینه توشدیله‌ر. بتون
بنغال اویوشمه‌سینکٔ باشاقلاری غازی میان
جهان هم رحیم بك مندال ساتلق خائنله‌ر
طرفنده‌ن کورسه‌تلوب حبس قیلندیلار.
پنجاب ده‌غی تشکیلاتلاری‌ده بیك ضررلاندی.
جمعیتنکٔ عادی اعضالاری قایسی آندامان
آطه‌سینه یبه‌رلب، قایسی عمرلك حبسکه
دوچار ایتلدیلر. بو ضربه‌ده‌ن سوکٔ جمعیت
تۇزۇله آلمادی. بونکٔ سببی آنگلیه‌نکٔ
عسکری قوتی آرتدروی توگل، بلکی
هندلیه‌رنکٔ ١٨٥٧ نچی یلدان سوکٔ تورلی
صنفده بولنوب ئوز آرا آکٔلاشلماولاریدر.
بو قیام و قوزغالوغه برنچی سبب آنگلیز
لرنکٔ یرلی حکومتنی و آلارداغی قوتنی،
سالم جبیو ئچنده‌گی قاتناشولارن بترو
ئیدی.

بو تارقالودان سوکٔ جمعیتنکٔ کوچی
بازی ٦٠٠ - ٧٠٠ گئنه چاماسندا قالدی.
ایرنلاشقان یرلری بولماغانلقدان افغان
وحشی قبیله‌لری آراسنده یه‌شه‌ب کیلدیلار.
شولای‌ده آنگلیه‌گه قارشی سوغشلارن
تاشلامادیلار. ایندی بو چغشلار منتظم
کوچ بله‌ن بولماینچه واق فرقه‌لر چغشی
ئیدی. بو هجومله‌رنی آنگلیزلر بتون کو-
چله‌رن صرف قیلوب بتررگه ترشسالاردا
بولدرا آلمادیلار. بر آنگلیز محرری:
« بز بو متعصب (فاناتیك)لرگه قارشی هر
تورلی چاره‌لرنی کوردك، وقتی بله‌ن
نیگزینی هلاك ئیتدك، لکن بو انقلاب
اویوشماسی باراق کوچه‌ن بزنکٔ بله‌ن
کوره‌شکه قارشی قویغانغا تمام تاراتب
بترب بولمادی» دی.

١٨٦٠ نچی یلدان ٨٠ یلغه قدر
هندستانده آنگلیزلرگه قارشی حرکتلر
باسلوب تورسادا، مجاهدلر حرکتی تو-
قتالماوی اویوشمانکٔ نی درجه جدی‌قصد
بله‌ن ئش کوروون کورسه‌ته‌در. هندستان
ملتچیلرنده‌ن عبدالقام آزادکٔ فکری‌دورست
اول بر کتابنده ئه‌یته: «هندستانده مجاهد
لر باشینا کیلمه‌گه‌ن بختسزلکلر قالمادی،
آلارنکٔ توزملکی، غیرتلری، توتقان
غایه‌لرن یرینه یتکرو ئوچون کورسه‌تکه‌ن
فعالیتلری هر جهتدن تقدیر ایدلورگه
تییشلی. بولارنکٔ حرکتی بتون هندستان
قطعه‌سن قویاتدی» دی.

عمومی یاوروپا سوغشی باشلانغاچ
آنگلیزلر بتون عسکری قووتلرینی یاوروپا
سوغشی اورنینا یبه‌ردیله‌ر. شمالی هند-
ستان حدودله‌ری بوش قالدی. آنگلیزلر
نکٔ قاتی قوللی اداره‌سی اورنینا هندده
نی یول بله‌ن بواسه صلح وتنچلق ساقلاو

سياستينه ٘ رديله‌. مجاهدلرگه ئش باشلا
رغه ينه امكان باشلاندی.

١٩١٥ نچی يلده هندن افغانستانغه اونبشله‌ب
اوقوچی كوچب چقدی، بولار ئلگه‌ن‌ده
انقلاب تودرو يولندا يورسه‌لرده صگره‌دان
ئشكه جدی كرشوب ملی انقلاب قهرمانی
بولب تانلديلار، محمد حسن و محمد يوسف
مجاهدين جمعيتينڭ يول باشچيلارندان
بولدی. شول يلدا مجاهدلر اميری انچی
عبد الكريم وفات ايتوب نسبی قالمادی.
عادت بوينچا اميرلك ولايت علی نسلنه
كوچه‌رگه تييشلی بواسه‌ده، مجاهدلر امير-
لككه اتفاق باه‌ن سكسان يه‌شلك ٢ نچی
عبدالكريم نی سايلاديلار. بو كشی فرق
يل ئلك هند اميرلری طرفندن مجاهدلرگه
وكيل بولب كيلگه‌ن ئيدی. شول وقتدان
٢ نچی عبدالكريم جمعيتنڭ يول باشچيسی
بولب عسكرنی‌ده ئوزی اداره قيلورغه كر
شدی. ٢ نچی عبدالكريم ئوزينڭ قارتلغن
اعتبارغه آلوب اميرلك وظيفه‌سن ادا ئيته
آلماون بيان ايتوب، ئوز اورنينا ولايت
علی احفاوندان نعمت والله نی
تقديم ايتدی. جمعيت بونی قبول ئيتب
نعمت الله امير بولدی.

١٩١٦ نچی يلدا عمومی سوغشقا
توركيه قاتناشقاندان سوڭ، مجاهدلر قبيله
لر آراسينا دعوت تاراتوب، آنگليزلر
بله‌ن مقدس سوغش آچارغه چاقرديلار.
امير نعمت الله (ئسدات) هم (بوناره) شهر
لرينه ئوزی باردی. قبيله‌لر آياقلانب رستم
وشاه بهادر كريپوستينه هجوم ئيتديلر.
لكن بولار قورالسز. واغانغه آنگليزلرگه
ييگلديله‌ر، بوندا قلچ وسونگی بله‌ن گننه
هجوم ئيتكه‌ن (ماماند) قبيله‌سی بيك قرلدی.
آنگليزلرنڭ هندانقلابی حركتی تاريخنده:
بو قوزغالشنڭ باشنده‌ا توروچيلار مجاهد
ر ئيدی، يولباشچيلارندان ١٢ سی شول
سوغشدا وفات بولديلار» ديوله.

شاه بهادر قلعه‌سنده‌كی مغلوبيتدن
سوڭ سوغشچی قبيله‌لر بر مقدار تنچ
ورديلار. اول وقتدا مجاهدلر بله‌ن سو-
غشو آلارنڭ ييرله‌شكه‌ن اورنلاری بولغان
(آيماس) شهرينه هجوم ئيتو ئوچون آنگليز
رنڭ قوللارندا ييته‌رلك عسكری كوچ
يوق ئيدی. بو وقتدا حنجر اورنينا آلتون
ش كوردی. اتفاق بله‌ن سابلانغان امير
نعمت الله آنگليزلر بله‌ن يه‌شرن كيلشو
اساب انقلابی حركتلرنی بترورگه وعده
قيلدی. تشدان ايسه آنگليزلرگه قارشی
حركت ئيتكه‌ن كبك كورلدی. نعمت الله
نڭ بو خيانتی بيك سوڭندان غنه ظاهر
بولدی. نعمت الله ساتلغاندان سوڭ هند-
ستاننڭ هر ييرنده مجاهدلر بله‌ن علاقه‌سی
بار كشيله‌ر قولغا آلوناباشلاندی. پنجابده
گی ضابيلار واوقوچی يه‌شاه‌رده حبسكه
آلنديلار. آنگليزلر قولينه مجاهدلر مركزی
(آسماسدان) وكيل بولب ييبه‌رلگه‌ن له‌رده
ئله‌كدی، بولار ئچكی هندستان بله‌ن
اويوشما آراسندا علاقه ياساب تورالار
ئيدی. آلار (ماماند) قبيله‌سی ملكينه

قاراغات بیردەن چغو بلەن قولغە آلندیلار.
(ماماند) قبیلەسی رئیسلری آنگلیز آگینتی
نائبی صمدخاندان بولارنڭ توتقارسز آزاد
ئیتلولرن طلب ئیتدیلەر. بو رئیسلەرنڭ
یازمالارندا ئەیتوله: «مستقل افغان قبیلەلر
ینڭ ئوز حمایەلرینە کیلگەن کشُلەرگە
یاردەم کورستو وحمایەگە آلولاری مقدس
بورچلاری ئیکەنلگی آنگلیه حکومتینه
معلوم. بزنڭ قوناقلاربز اوغللاربزدان‌دا
قدرلی، آلارنی حمایە ئوچون بزمال وجا-
للاربزنی فدا ئیتەرگە حاضربز. بزمجاهد
لر کبك یخشی کشُلەرنی حبس ئیتوگە
ننچسزلانابز، آلاربزنڭ دین قرنداشلاربز
بولو بلەن برابر بزنڭ یولباشچی واماملا-
ربزدر».

١٩١٦ نچی یلدا مجاهدلرنڭ ئشلکلی
اعضالاری حیبر کچیدندەن ٧٠ چاقرم
مسافەدە بوانغان چامارقندکە بیرلەشدیلەر.
٢ نچی عبدالکریم ومولوی بشیر طرفندان
ادارە ئیتولە تورغان بولکلەر امیر نعمت‌الله
بلەن بولغان مناسبتلەرن آچقدان آچق
ئوزدیلەر. انقلاب طرفندە بولغان بتون
مجاهدلر اکرنلەب چامارقندکە کیلوب
جییولا باشلادیلار آسماسدە نعمت‌الله
طرفندە بولغان باری ١٠٠ - ١٥٠ گمُنە
کشی مقدارندە قالدی،

١٩١٦ نچی یلدا کابلگە فون گینتشم
ریاستی آستندا گرمانیە، آوستریا وتورکیە
وکیللەری کیلدی. بولارنڭ مقصودلاری
افغانغی ئوز یاقلارندان عمومی سوغشقا
قاتناشدرو ئیدی. ئلکدەن آنگلیەبولەگنە
قزغوب اخلاقسزلانغان حبیب‌الله خان افغا
نستاننی مستقل اعلان ئیتونی اویلابدا
قارامیچا، بر فون کینشتیم بلەن کیلشە،
بعضا آگا آچولانوب، بیرندەن قووب
چعارو بلەن قورقوتا ایدی، ایکی یوزلیلە-
نب آنگلیزلەردەن کوب بولەکلەر قوبتا-
ردی آلای‌دا وکیللەردەن ماخاندرا پراناپا
بلەن محمد برکت‌الله حدوددەگی انقلابچی
قبیلەلەر بلەن علاقەلەر یاسادیلار. تورکیە
وکیلی خیرالدین افندی (آفریدیلەر)
آراسینا کروب بر یل مقدارندە آنگلیەگە
قارشی آگیتاتسیه یاسادی. شول وقت کابلدە
پراتاپا بلەن برکت‌الله طرفندان (وقتلی
حکومت) توزولدی. امیر بوکا آنگلیزلرگە
قارشیلق کورسەتکەن بولب، مانعلك
قیلمادی. نیمس وکیللەری کیتو بلەن
وقتلی حکومەت تەدی، یوق حکمینە کردی.
١٩١٧ نچی یلدا مجاهدلەر (آفریدیلەر)
ییری (تیراخ)دە مرکزی موسسە توزودیلەر.

١٩١٩ نچی یلدا آنگلیز وافغان
سوغشی باشلانو بلەن مجاهدلەردە حرکتکە
کیلەلەر، امان‌الله خان تختکە کیچدکدن
سوڭرا روسیه شورالار حکومتینڭ یاردە-
مینە اوشانب، افغانستاننی تماما مستقل
ئیتوب اعلان ایتدی. آنگلیه وهندستان
حکومتی بو استقلالیتنی تانومادیلار. بو
سوغشدا مجاهدلر افغانلیلەرگە بیك نق
بولشلق کورستدیلر، چیترالدان بلو
جستانغە قدر بولغان مستقل قبیلەلەر

بتونسی قیام ایتدی. افغان سوغشی تیز ك
بلەن تمام بولسەدە بو قبیلەلر کوب وقتقە
قدر برنچی درجەدە گی کوچلی آنگلیەبلەن
سوغشب کیلدیلر، همانده سوغشدا دوام
ئیتەلر.

١٩١٩ نچی یلدان سوڭ مجاهدلر
قایسی یردە گننە آنگلیزلر گە قارشی سوغش
چقسە بار عسکری کوچلری بلەن یاردەمگە
یتشدیلەر. مجاهدلرنڭ انقلابی تاریخلاری
شول وقتدان سوڭ مستقل قبیلەلەرنڭ
قوزغالولاری بلەن قاتناشب کیتە.

١٩٢١ نچی یلدا امیر نعمت‌الله
مجاهدلرنڭ ئیڭ ئشلکلی اعضالارندان
محمد یوسفنی (آماس) قە چاقردی، نعمت
اللەنڭ مقصودی آنی توتب آنگلیزلرگە
بیرو ئیدی. محمد یوسف آماسقە کیلگەچ
نعمت‌اللەنڭ آنگلیزلرگە ساتلغان برخائن
ئیکەنن بلوب حیاتن قیمتلی ساتوعەاویلادی،
نعمت‌الله بلەن کورشکەندە آنی اولتوردی
(١) لکن نعمت‌اللەنڭ خادملەری محمد
یوسفنیدە تاپاب بتردیلەر.

بر نیچە آیدان سوڭ ٢ نچی عبدالکریم
وفات بولدی. ئش تمام بلەن (چامارقند)
مؤسەسینە آوشدی.

١٩٢١ نچی یلدا مجاهدلەرگە (لاهور)
شهرندە حکم بولوب، آلارنڭ نی ئشلە
گەنلکلەرن ینە آچق کورستدی. عیبلی
بولب احمدخان بهادر بلەن قاضی عبدالرؤف
حکم ئیتلدی. فاضل ومواوی‌دە آرتلارندا
حکم ایتولسەلردە لکن آلار قاچوب،
چامارقندکە بارب چققانلار.

محکمەدە بولارنی عیبلەوچی پراقارور
آدامس نطق سویلەب: «مجاهدلر هندستان
ئچندەن جییلغان آقچا بلەن یەشەب،
مقصدلری آنگلیز حکومتن تۆشوروب
ئوز حکومتلەرن توزودر، مجاهدلر افغان
حکومتی بلەن مناسبتدە بولنوب مرکز
شهرلری (چامارقند) در.

١٩١٩ نچی یلدا افغان سوغشی وقتندا
کابلدەگی وقتلی هندستان حکومتی
اعضاسی حبیب‌الله پراکلامانسیەلەرتاراتدی
مال وقوراللار بلەن مجاهدلرگە یاردم قلشلق
کورستدی. اول بیرگەن بومبالار بلەن
آنگلیز عسکری مامورلرینە کوب تابقر
یمان قصدردە بولندیلار» دی.

شول محکمەدە احمدخان بهادر اون
دورت وقاضی عبدالروف اون یلغەکاترعەعە
حکم ئیتلدیلر. بوندان سوڭ مجاهدلرنڭ
نیەندی یول توتاچاقلارن کیلەچەك
کورسەتر. آلارغە حاضردە ئیکی یول بار:
برسی، هندستاندەغی سول انقلابچیلارغە
قوشلوب استقلالیتکە ئیرشو یولندا حرکت
ئیتو، ٢ نچی، واق واق هجوم فرقەلەری
بولەشب تیرور یاساو.

وشول یوللار بلەن غایەلرینە ئیرشونی

---

١) فمن اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل
مااعتدی علیکم، حکمنچە عمل ایتوب شرع
شریفنی عملی بلەن تقویە قیلدی.

امید ئیتودر: فرقه‌لرگه وملتلرگه بولنوب
مکمل قوراللی ئیمپیریالیزم بلەن کوره‌شو
وغلبه قازانو غایت مشکل بولاچاق.
برلکده غلبه قازانغاندان سوک معیت
مسئله‌سن حل ئیتوده روسیه شورالارحکو
متی نمونه بولورغا تیوش.

روسچه‌دن ترجمه ولی‌محمد ترجمانی

(دین و نصیحت)

دین ایله نصیحت مناسبتی عالملره خفی ایمزا بسه ده‌عوملره بیک مخفی در. بو ایکی سین اورته‌سنده بولغان مناسبتنی تفهیم و بیان خواصلری نظرا «تأکید اولسه‌ده عواملره نظرا» تاسیس اولنوب نتیجه‌دن خالی اولمز. بناءً علیه بوراده‌دین ایله نصیحت مناسبتن انکلاتب اوتم. دین معناسی عواملرده اجمالی معلوم. نصیحت معناسی آچیق مفهوم توگل.

نصیحت تورلی معنالری محیط بر کلمهٔ جامعه‌در. اختصاراً ایتولغانده معناسی فارسی ده «خیرخواهی» اولوب بیزچه (یخشی‌لیق تیرو) در. دیمک نصیحت ایدوچی ذات نصیحت ایدولمیش ذاته یخشی لیق تیلاوچی ئوله‌در. منه شول نصیحت دین مبین اسلام آمورندن بر امر مهم در. شوبله‌که دینک وجوده چیقوری، ودوام وثباتی شول نصیحته موقوفدر. دین ایله نصیحت مناسبتی شوندن عبارتدر. بو مقدمه‌یی امام مسلمک رسول اکرم صلی الله علیه‌و سلمدن سند صحیح متصل ایله «تمیم‌داری صحابی رضی الله عنه‌و ساطتی‌ایله روایت ایتدیگی حدیث صحیح اثبات ایته‌در. «عن قمیم الداری ان رسول الله صلی الله علیه‌و سلم قال الدین النصیحة ثلاثا، قلنالمن قال‌لله، ولکتابه، ولرسوله، ولا ئمة المسلمین، وعامتـهم» تمیم داری‌نک اجمالی ترجمهٔ حالی تمیمداری جدینه نسبت ویرلمیش تمیم بن اوس بن دادر. تمیم اولاً نصرانی اولوب آخرا توقوزنچی سنه اسلامه مشرف اولمیشدر. عصر صحابه‌رضه دریا ضت وتقوی‌ده مشهورلردن یدی. ادائل حالنده مدینه‌ده سکن اولوب، عثمان رضی الله عنه مقتول اولدقلری بعدنده شام شریفه انتقال ایدوب اوراده وفات یتمیشدر.

«حدیثک اجمالی معنه‌سی» تمیم‌داری رضی الله عنه دیورکه، رسول الله صلی الله علیه وسلم اوچ مرته‌تکرارا دین «دین‌ده آمر مهیم» نصیحتدر دیدیلر. بیز «صحابه جماعه‌سی» استفهام طریقیله دیدوککه، کیمگه .رسول الله صم تفهیما دیدیلرکه، الله تعالی حضرتنه، وانک کتابنه، وانک، رسولنه، ومسلمانلرنک امامرینه، وعامهٔ مسلمانلره «حدیثک تفصیلی معناسی» دین‌ده أمر مهیم اولمیش نصیحت بیش نرسه‌یه متعلق-در. ۱ نچی الله تعالی یه، بو ایسه الله تعالی

یه ایمان وحدانیتنه حصت اعتقاد، عبادتنه
اخلاص نیت، مامور اتنه امتثال منهیاتندن
اجتنابده بذل طاقت، آنڭ نعمتلرینه اعتراف
و تشکردن عبارتدر. ۲) آنڭ کتابنه بو
ایسه کتابڭ حق، آنڭ طرفندن وحی
منزل ایدیگنه ایمان. آنڭ مثلنه بر ارکمسه
ئی عدم قدرتنه اذعان ایك تللروتنده تصحیـ
ح مبانئ، وملا حظهٔ معانی مواعظندن
اعتبار، وعدو وعیدنه تصدیق واقراردن
عبارتدر. ۳) آنڭ رسولنه بو ایسه آنڭ
نبوتنه تصدیق واقرار. والله تعالی حضر-
تندن تبلیغ ایتمیش، وتکلیف ایتمش
نرسەلرین قبول، آمرینه امتثال، نهیندن
اعتزال دن عبارتدر.

٤) مسلمانلرنڭ امامرینه بو ایسه
حق ایشلرده الارغه اطاعت وانقیاد ظلم
وجور ایتدکلرنده، آنلرغه نصیحت وحقنی
کورستو یولینه کرمك. ۵) عامهٔ مسلمانلره
بوایسه آلارنی دینی ودنیاوی مصلحتلره ار-
شاد، والارغه دنیا واخرتده فائدەلی شیٔ
لری تعلیم، والاردان کف اذی، والارغه
قوای وفعلی ایعانه، والاردن دفع مضرت،
والارغه جلب منفعت، والارنی رفق ایله
معروفغه آمر و منکردن نهی، والارنڭ نا-
رتلرین تعظیم، ویاشلرینه ترحم وشفقت
دن عبارتدر. «الحاصل» تحدیث ایتدیگمیز
حدیث رسول الله صلی الله علیه وسلمنڭ
جوامع الکلم لرندندر. دین اصللرینه
شول بیش نرسه یه تفصیل ایتدیگمیزچه
نصیحتی ایجاب ایدر. دین، دیانت دعوا
ایدوچیلره شول نصیحتلری ادا اتمك
وظیفهٔ لازمه‌در. خصوصا حدیث شریفڭ
۵نچی قسمی عاقللر، بالخاصه علما لر
ذمه‌لرینه آخیر وظیفهٔ دینیه‌یی ساله‌در.
اول ایسه مسلمانلره بقدر الوسع والطاقه
آمر معروف، نهی منکر، والارنی ارشاد
کبی نافع ومصلح شی لردن عبارتدر.
تاتارستانده‌کی دینی قرداشلریمیز علما-
لر بو وظیفهٔ دینیه‌یه اداسنه بذل طاقت
وصرف دقت ایتسه‌لرده، بزیم ترکستان
خصوصا قزاقستان علمالرنده بو وظیفهٔ
مقدسه‌یی قناعت ایدیرلق درجه‌ده ادا ایتما-
عه ساعی‌لر غایت کم کورونه‌درلر. لهذ
سوزومنی قسقه قیلوب تاتارستان عالملر
ینه تشکرمی تبلیغ اثرنده، ترکستان علما-
لرینه شول وظیفهٔ دینیه خقنده توصیه
ایدم. وماعلینا الا البلاغ المبین انتهی.

«محتسب مبشرخان طرازی»

خاتونلارغه قدر کیچه‌سنده سویله‌نکان وعظ نمونه‌سی

پیغمبر مز محمد صلی الله علیه وسلمنڭ
خاتونی ام سلمه رضی الله عنها ای اللهنڭ
رسولی الله تعالی ایرلرنڭ عمللرینه
قرانده ثوابلار سویلی بز خاتونلارنڭ
عمللری حقنده ذکر ایتولمی دیب سورا-
غان مونا شول حقده انی لااضیع عمل

عامل منكم من ذكر او انثى بعضكم من
بعض ديگان آيتنى ايندرگەن مضمونى
مين سزلەردن كيرەك اير بولسون كيرەك
خاتون بولسون عمل قيلغوچى لارنڭ
عملرون ضايع قيلمام بلكه ثواب و
اجرلرن بيرورمن ديكان يحشى عمللرنكز
كه ثواب وە ناچار عمللرنكز گه عقاب
عذابقه تيوشلى بولەدە ايرلرنكز خاتو-
نلارنكز كبك و خاتونلارنكزدە ايرلر-
نكز كبك ديمكدر، شونڭ اوچون ايرلر
برله برگوك خاتونلاردە يحشى اشلر برله
بيورلب يمان و ياراماز أشلردن تيلغانلار
يحشى أشلر جملەسندن اينك اوّل فرض
عملر نماز روزه كبك. مونا حاضر الله
فرض قيلغان اسلام دينى نڭ ركنلرندن
بولغان روزەنى توتوب الله نڭ يوغاريدا
اوقولغان آيتدەوعدەسى بوينچه بيك كوب
ثوابلار و اجرلر تابدنكز شوشى روزه
كبك ئوك نمازدە، اللهنڭ فرض قيلغان
ينكللكه صانارغه يارامى تورغان بر
فرضدر بالغ بولغان اير بولسون خاتون
بولسون اوتەمى قالدرو هيچ يارامىدر،
بز خاتونلار نمازنڭ فرض قدرلى سن گنه
بولسەدە وقتندە اوقورغه تيوشمز، بزنڭ
پاك و باشقەچەدە وقتلارمز بولغانلقدان
اول وقتدە قالغان نمازلارمزنڭ قضاسىدە
تيوشلى بولمى.چونكه آندى وقتلارمزدە
نماز شەلايوق روزەدە يو كلنمى مگر رو-
زەنك قضاسى تيوشلى بولا. بز خاتونلارغه
ورزه توتو فرض بولسەدە شريعتمز خاتو-

نلار حقنده بيكلك لارده قيلغان، مونا
يوكلى خاتونلار هم بالا ايمزه تورغانلارغه
اگر اوزينه يا بالاسينه ضرر كيلورلك
بولسه روزەسن آچب باشقه كونلرده
توتارغه رخصت ايتولگان، مونا بز خاتو-
نلاردن كوبلرمز گه اسلام دينى نڭ ركن
لرندن ايكى گنه فرضنى قالدرمى طرشب
اوتەرگه قالا شولارنى اوزبز اوتەب قول
آستبزداغى تربيەلرى لازم بولغان بالالار-
مزغه كوچرگچ بولورغه تيوشلى مز اگر
شول اشلرنى اوزبز قيلماساق بالالارمزغه
نيچوك ايتوب قوشا آلورمز خصوصا بالالار
تربيەسى كچى ياشلرندن آنالار اوستونده
بولغانلقدان اگر آنالار يحشى تربيه
ايتسەلر بالالارغه يحشى فعل كوركام اش
و يحشى سوزلر بله كوچرگچ بولسەلار
آندى آنالارنڭ بالالارى يحشى بولوب
ئوسولەرى بيك اميدلى خصوصا بالالارغه
بر تربيەلى بالانى كوچرگچ ايتوب آنا
اويالمى سنكەو فلاننڭ بالاسندن آنا اون
نيچوك انصافلى ئەشەكى سوز ايتمى بالالار
بله صوغشمى قچقرشمى كشى نرسەسينه
تيمى ديكان كبك سوزلەر ايله يحشى
خلق لارغه عادت لندررگه تيوشلى مز،
قول و آياق اوست و باشلارنى پاك
يورترگه پاكلككه اويرەترگه تيوش
چونكه بزنڭ دينمز هر ئشدە پاكلك ايله
بيورەدر پعمبربز النظلفة من الايمان ديكان
پاك بولو پاك يورو مؤمن لك علامتى
ديگان كييم صالوم ايسكى بولسون پاك

بولسون ایسکی لك عیب توگـل فقط شابشاق بورو تربیەسزلك علامتی.

قسقەسی بز اسلام خاتونلاری دینمز اسلام دینی بولدعی اوچون شول دیننك اویرەتووی بوینچە یورورگە شولایوق بالالارەزنی شول یولدەتربیەلرگە تیوشلیمز. اگر دینمز قوشقەنچە یورسەك هم بالالارمزنی شول یولدە تربیە ایتسەك دنیادەدە هم آخرتدە بختلی بولورمز بیك امیدلی.

حکومتمز شورالار حاکیمیەتی بز خاتونلارعە بیك زور حریتلر بیردی شونك آرقاسندە قایسی ظالـم ایرلرنك ظلملرندن خاتونلار قوتلدی ئلکدەگی کبك ایرلرنك تلەسە نیچوك قیناب صرعب قووب جیبەرو کبك أشلرینە چیك قویلدی شریعتمزدە ئەللە قاچاندان شولای چیك قویلعان بولسەدە شریعت یولی ایلە یورو-چی ایرلرمز آز بولدقدان بزنی ظلم آستندە ایزەلر ایدی مونا بو حکومتمز آندای لارنی آوزاقلادی بز مونك اوچون حکومتمزگە رحمت اوقورعە بورچلیمز.

دینمز شریعتمز قوشقانچە کورکام خلق یحشی صفتلار حصوصا بز خاتون قزلاردە بولورعە تیوشلی حصوصا حیا-صفتی بو اویالو تارتنو دیگان سوز حیا دیگاچدە بیت توتو قاچوب یورو دیکان سوزگنە توگل بزدە عادت بیتن یاشرمەسە حیاسز اویاتسز دیلار یوق چن حیانی پعمبرمز مونا بولای دیگان «ان تحفظ الرئس وما وعی والبطن وما حوی» مضمونی باشنی و باش جیعان اعضالرنی کوز قولاق و تل کبك لرنی صاقلاماق شولایوق اچ و اچ جیعان اعضالارنی حرمدان صاقلاماق دیگان سوز. دیمك کوزنی قولاق و تللرنی حرامدان صاقلاماق قورساق وقورساق جیعان اعضالارنی حرامدان صاقلامق چن معناسی ایلە حیا بولادر.

بز حاتون قزلاردە کشی عیبتلاو سوز یورتو کبك ایك بوزوق ئش بیك شایع شولارنی قویو وطیلو تیوشدر الله تعالی قرأندە ولایغتب بعضکم بعضا بر برگزنی عیبت ایدشمانکز هم یا ایها الذین آمنوا لایسخر قوم من قوم عسی ان یکونو احیرا نهم ولانساء من نساء عسی ان یکن حیرا منهن ولا تلمزوا انفسکم ولا تنابزوا بالالقاب بئس الاسم الفسوق بعد الایمان ومن لم یتب فاولئك هم الظالمون مضمونی ای مؤمن ایر هم مؤمنە حاتونلار سزدن بر برنکزنی مسخرە قیلشماسونلر الله قاشندا مسخرە قیلنمش ایر و حاتونلار مسخرە قیلوچی ایر و حاتونلاردن آرتوق بولوی ممکن و اوزنکز کبك دین قرنداشلەر-نکزگە عیب لار یاقمانکز بر برنکزنی ناچار اسملار ایلە اندەششمانکز شوشندی یاراماز أشلردن طیلما وچیلا اوزارینە ظلم ایتوچیلر عذابقەدوچاراولوچیلاردیدور. تکرار أیتەم بز آنالار بالالار تربیەسندە آلارغە دین اویرەتودە دین ادبلری ایلە ادبلندرب کورکام خلقلار اویرەتودە اوزبز آلارغە کوچرگچ بولورغا اللەنك

بارلغن بتون دنیاداغی نرسەلەر اللەنڭ بار قیلوی ایلە بار بولولارن قویاش آی کوك ییر آغاچ طاش هم بز آدملەر هر قایومز اللەنڭ بار أیتوی ایلە بار بولومزنی اولکاندان صونڭ قبردن قوباروب ینەدن ترلب دنیادە بخشی بولعاندە آخرتدەدە بختلی بولوب اوجماحلی بولونی اگر یاوز ناچار آدم بولغاندە بختسز بولوب اوت ایلە عذابقە تیوشلی بولو کبك اشلرنی بالالارغە آڭلاتورغا و آتا آنالارنی الوغلاو اوزندن الوغ لارنی الوغلاو و انصافسز بولماو کشی نرسەسینە تیمەو . یالغانلاو کبك ناچار خاقلارنی بلدرب تورورغە تیوشلی.

مین شوشی قدرلی ایلە سوزمنی کیسب طاعتدە یخشی طولدراق وعظلارنی امامـلارنڭ مسجد وعظلارندە ایشتورگە ممکن لکنی اینوب اوزام.

نورکەی امامی صالح تایشی رەفیقەسی عفیفە.

دینیەنظارتندە ۱۹۲۵ نچی یل ۱۲ نچی مای عمومی مجلسندە بولغان قرار.

دینیەنظارتی طرفندان ۱۹۲۳ نچی یل، ۱۵ نچی سینتابردە ۳۷۲۵ سان برلە تارالـغان فتوی، علماً شوراسینڭ طلبینە کورە توبەندەگیچە تصحیح ایتوانە واولگیسیدە کأن لم یکن حساب ایتولنەدر.

تصحیح ایتولگەن فتوی.

خاتون - قزلر ایچون آیروم بولمەلر و آیروم ایشکلر بولغان مسجدلردە خاتون - قزلرنڭ جمعە و عیدلرگە بارولری و دینی وعظلر ایشتولری شریعت قاشند، درست و بزنڭ بـو زمانمزدە و بو اؤلکەمزدە مطلوب:

اگردە آیروم اورنلار و آیروم ایشکلر بولماسە اول وقتدە محلە املاری آزدن آیندە بر مرتبە، خاتون - قزلرغە خاصلاب مسجدلردە وعظ مجلسی یاسارلر.

رسول الله صلی الله علیەوسلمنڭ خاتون - قزلرغە وعظ سؤیلەو ایچون بر کون بیلگولەوی و عیدلرگە بارولاری حقند، امر ایتووی، دیمەلەوی ثابت امهات ستەدە وکاشاهد.

رئیس: رضاالدین بن فخرالدین.

قاضیلار { کشاف الدین ترجمانی
عبدالله سلیمانی

اصلی بلەن درست. اسلام مجلەسندە سرکاتب ولی محمد ترجمانی

۱۹۲۶ یل، ۷ غینوار.

ئاولدا ئوُمه.

(اسما شاه محمد قزی)

رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیثنده (کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته، و کل راع مسئول عن رعیته)دی. سز هر قایسڭز ساقچیلارسز، ئوز قول آستڭزدا بولغان ئیبه‌رچنله‌رڭز حقنده سز جوابقا تارتولاسز دیمکدر. عائله باشندا بولغان آتا آناسی شول عائله‌ڭ کیره‌کلرن یتکرو، بالالارغا یخشی تربیه بیرو، ماتور اخلاق ئویره‌تو، آلارنی بوزوق مجلسلردان ساقلاو بوُزق ئشله‌رگه عادتله‌نودن توقتاتوکبك ئشله‌رنی ییربنه یتکرورگه بورچلیلار و جواب آستنداُ تورالار. رسول الله ایکنچی حدیثنده (ایما راع غش رعیته فهو فی النار)دی. ئوز تربیه وحمایه‌سنده بولغانلارغا خیانت ایتکه‌ن ساقچی اوتدا، دیمك.

اسلام دیننده بولونی دعوا قیلوب یوروچیله‌رگه بو حدیثلر عائله ئشن بورتوده و توزوك ئیته‌رگه‌ترشودا، عائله‌نی اسلام ادابی واخلاقی بله‌ن ییتشدروده زور دستور (میاق) ایتلوب یورتولرگه‌تییشلی.

انقلاب سوڭندا دنیالار توُزه‌لوب هر تورلی کسب یوللاری آچلوب کیتو بله‌ن هر کم بر درجه راحت عمر ئیته، کیف صفا قیلا باشلادی. اسلام شریعتی حلال ومباح دائره‌سنده کوڭل ئاچولارنی بیگولی حرام ئیتمی، ئول هر کمنی بتون دنیا لذتلرنده‌ن کیسلوگه ئوُنده‌می لکن کشئلك دنیاسینك سعادتی ویه‌شه‌وچیله‌رگه شول سعادتنی تأمین ایتو قصدی بله‌ن سلام شریعتی هر نه‌رسه‌ده بریول سزوب قویا، بز مسلمانلاردا شول یول بله‌ن یورگه‌نده‌گنئه سعادتکه ئیرشه‌چه‌کبزنی امید ئیته‌بز.

اسلامنڭ برنچی ماقتاولی ئشی یارده‌مله‌شو شول اساسدان بزنڭ خلق آراسندا ئومه ئیتو یاردمگه چاقرو عادتی شایع بولغان. تورمش وکسب ئشله‌رنده کیگره‌کده بر قضاوفلاکتکه اوچراغان کشئله‌رگه ئوز کوُچی بله‌ن گئنه باشقارا ئالماغان ئشله‌رنده یاقنلاردان دوست ئیشله‌رنده‌ن یارده‌م سوراو (ئومه جییو) عیب ئش توگل. بوندای کشئله‌ر حقنده چاقرلمش کشئله‌ر (تعاونوا علی البر والتقوی ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان) ایزگولك و تقوالق بولغان ئشله‌گه بولشلق کورسه‌تگز، گناه و ظلم بولغان ئشله‌رگه بولشلق کورسه‌تگز، دیگه‌ن قرآن سوزن خاطرگه آلوب بولشلق کورسه‌تولری‌ده شرعا تییشلی و ماقتاولی ئشدر.

لکن بز مسلمانلار قرنداشالك جبن الغلاوئو چون بولغان بوندی زور مشروع ئشله‌رنی بوزقلق بله‌ن بویورا تورغان نفسبزگه (نفس امارهٔ) ئییه‌رب، یولندان چغارب یبه‌ره‌سز، شونڭ نتیجه‌سنده یخشی

اش، دیب نیت قیلوب اشبزگە یخشی جزأ کوُتوُ اورنئنا، الله تعالەقاشندا وبندەلر آراسندا قارا یوُزلیُ بولابز.

هر توُرلیُ خلق آراسندا عادت بولغان کبك، بزنڭ مسلمانلار آراسندا دا آول بیرندە ئومەجیبو، باردمگەچاقرو عادتی بار. باشقە ملتلر ئوزینڭ دینی جولالارئنا موافق یاردام کورسەتکەن کشئلەرگە ئیسر تکچلەر حاضرلب حرمت کورسەتولری عادت بولب کیتکەنگە، بزنڭ مسلمانلاردا شول عادتلرگە ئییەرب شرعا حرام، مسلمانلارغا قوللانو دورست بولماغان رەوشدە حرمتلر یاساب ئومەگە کیلگەنلرنی سیلاو عادت بولب کیتکەن، و بو جیلشلاردا قارت و یەشلرنڭ برگەلب ئیسرشووە تورلی قباحتلك لر قیلب آدم چیرکەنر درجەگە کیلولری، ئیسرگەندەن سوڭ عقالری یتوب هر قباحتلك و جولەرلکلەرنی دورست کورولری دەبیك تارالغان. ئومەلەرنڭ قایسیلاری یەش یکت و یەش قزلار قاتناشی بلەن بولغانلاری بار. بو ئومەلر ایندی یەش ئوسمر قزلارنڭ عمرلك سعادتلرن جویوغە و آزغن ئیرلرنڭ ترناغئنا توُشب هلاك بولولارئنا سبب بولالار. بوندی قزلر ئومەلردە اوچراشقان یکتلرینە سوکندان بارورغە مجبور بولسالاردا، تلەر تلەمەس آلغان یکتلردن اوزاق توُرمی آیرلورغا مجبور بولنالار، عمرلری بوینچا ئوکنچو سفالتدە قالالار. شول حالرهر کون دییەرلك کوز آلندان ئوتب تورسەلردە، غافل آتاآنالار قزلارینڭ کیلەچەگن اویلامیچە، شول ئومەجیلشلارئنا مەعصوم قزلارن یورتب هلاك ایتەلر. ئچو و تارتو مجلسلەرن کورب بالالار و یەش ئوسمرلر آراسندا شول بوُزق مجلسلەرگە ئییەلەشو، شولارنی بر عادی ئش حساب ئیتە بارو و آرتدرا بارو تویعسی ئوسە بارا. بو ئشلەر، بوندای بوزوق عادتلر بزمسلمانلارنڭ کیلەچەکی ئوچون بیك قورقنچلی حاللەردندر. بز بالالاربزنیُ اوقمشلیُ، دنیاکوُتەرگە یاراقلیُ و کیلەچەك بزونلارنی سعادتکەئیرشدرە تورغان یولدا تربیە ئیترا اورننداآلارغا بوزق تەربیەلر بیرسەك، آلارنڭ بوزق تەربیە آلولارئنا بز آتالار ئوزبز ئورنەك بولاساق نی بحتسزلك بیت.

بوندای بوزق مجلسلرنی بولدروغا شوندای بیرلەرگە قز بالالارن ییبەرب هلاك ئیتەرگە کوب وافت حاتنلارسبب بولا، تورلیُ یالعان حیلەلر برلە آتالارن آلداب قزلارن شوندی جیلشلارغا ییبەرەلر. سز حاتونلار باشقالار، حتی ئیرگز بولسالاردا مونی بولدرغا تلەسەلر قارشیُ تورو گز؛ بوندای گناهلیُ ئشلردە ئیرلرگەدە اطاعت تییشلیُ توگل، پیغمبربز: (لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق) دیب گناه بولغان ئشلەردە بر کمگە بوی سونارغا قوشمی. بز مسلمانلار آراسندا ئومە بولسادە آنی تربیەلی رەوشدە ئوتکەرو و ثوابلی برعمل ئیتوچاراسن کورو تییش. بو یولدا ترشقان کشئلەر: (من سن فی الاسلام سنتە حسنتە

فله اجرها واجرمن عمل بهاء ومن سن فی الاسلام سنته سیئته فلەوزرهاو وزرمن عمل بها) حدیثی مفهومنچه اجرگه مستحق بولاچاقلاردر. معناسی: برەو اسلام دەیحشی عادت چەارسه آنکا ئوز عملی و ئییەرب عمل قیلغان کشئلەراجری مقدارنچه اجربولر، برەو اسلام دەیمان عادت چەارسا ئوز عملینڭ گناهسی و ئییەرب عمل قیلغان کشئلەر گناهسی سانئچا گناه بولور، دیمەکدر. بزمسلمانلار ایرلەربز حاتنلاربز، اسلامنی یەشدتوو ئوسدرو ئوچون آرابزدا یحشی عادتلەرنی چەارا بارورعه، یحشی چقغان عادتلەرنی اونتماسقابوزق ویمان عادتلرنی بتروب چن مدنیت و سعادت یولندا کرورگه ترشرعه بورچلیلاربز.

ناشر و محرر ئوچن: ولی‌محمد ترجمانی.

Уфа, Типо-литография „Окт. ..Натиск Тираж 7000. Башглавлит № 304-а. Заказ № 2750.